

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELGELER

Cilt: IV

Sayı 7—8

1967

2. Baskı

Türk Tarih Kurumu

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1993

Sahibi: TÜRK TARİH KURUMU

Y A Z I K U R U L U

**PROF. DR. ŞİNASI ALTUNDAĞ, ORD. PROF. ÖMER LÜTFİ BARKAN,
PROF. DR. ADNAN ERZİ, PROF. DR. HALİL İNALCIK**

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
SAHİLLİOĞLU, DOĞ. DR. HALİL: <i>Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi</i> (1 fotokopi ve 1 harita ile birlikte)	1
ÖLÇER, CÜNEYT: <i>Nadir bir kaç Osmanlı Sikkesi</i> (3 levha ile birlikte).	35
ORHONLU, CENGİZ: <i>Osmanlı Teşkilâtına ait küçük bir Risale "Risale-i Terceme"</i> (2 fotokopi ile birlikte)	39
BAYKAL, BEKİR SITKI: <i>Osmanlı İmparatorluğunda XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca para düzeni ile ilgili belgeler</i>	49
TURAN, ŞERAFETTİN: <i>Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı arasındaki ticaretle ilgili Gümrük tarife defterleri</i>	79

Türk Tarih Kurumu

B E L G E L E R

T Ü R K T A R İ H B E L G E L E R İ D E R G İ S İ

Cilt : IV

1 9 6 7

Sayı : 7/8

OSMANLI İDÂRESİNDE KIBRIS'IN İLK YILI BÜTÇESİ

Doç. DR. HALİL SAHİLLİOĞLU

G İ R İ Ş

1 — OSMANLI BÜTÇELERİ VE KARAKTERİSTİKLERİ:

Bugün bütçe deyince, bir hükümetin, önündeki bütçe dönemi içinde yapacağı tasarladığı masrafları önceden tahmin ve bunları karşılamak için lüzumlu olan gelir kaynaklarını takdir ve tayin eden, masrafların sarfına ve gelirlerin tahsiline bir meclisin müsaade ve izni lâzım gelen, kanun hükmünde, ayrıntılı bir tablo akla gelir. Osmanlılarda XVI ve XVII asırlarda bu anlamda bir bütçe olmayacağı açıktır. Gerçi bu asırlarda, mâliye bakanlığı durumundaki defterdarlık teşkilâtı tarafından devletin senelik gelir ve gider cetvelleri hazırlanırdı. Fakat bu cetvellere bütçe diyebilmek için bu terime bugünkünden çok daha geniş bir kapsam vermek lâzımdır. Zira defterdarlıkça hazırlanan ve "İcmâl-ı muhâsebe-i vâridât ve masârif-ı hizâne-i âmire..." başlığını taşıyan bu cetveller, başlığın da delâlet edeceği gibi birer icmâlden ibâretti. Sonra, bugünkü bütçelerden farklı olarak bunlar, senesi içinde yapılan gelir tahsilâtı ile bunlardan yapılan sarfiyatı gene sona eren sene içinde tutulan muhâsebe defterlerinden özetlenerek hazırlanmakta idi. Bu itibarla Osmanlı bütçeleri, modern bütçelerden farklı olarak, ileriye matuf değil, maziye matufturlar. Bunlar, modern bütçeden çok, kesin hesap kanununa benzerler. Böyle olmaları da hiç bir zaman ehemmiyetlerini azaltmaz. Osmanlı İmparatorluğunun mâlî gücü hakkında değerli birer vesika karakterini muhafaza ederler. Yazaktır ki bu bütçelerden ancak pek az miktarda saklanabilmiştir. Bunlardan bazılarını Prof. Ömer Lütfi Barkan son zamanlarda neşretti¹.

¹ Ömer Lütfi Barkan'ın neşrettiği Osmanlı bütçeleri sırasıyla şunlardır :

1 — "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî yılına ait bir Bütçe Örneği", *İktisat Fakültesi Mecmuası* C. 15, sayı 1-4.

2 — "H. 954-955 (M. 1547-1548) Malî yılına ait bir Osmanlı Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, sayı 1-4.

2 — EYÂLET BÜTÇELERİ:

Merkezde nasıl ki defterdarlık teşkilâtı devletin genel, senelik gelir ve gider hesap özetlerini çıkarıyor idiyse, aynı prensipler çerçevesi içinde, nisbeten mâlî ve idârî otomileri bulunan eyâletler de gelir-gider hesap özetlerini çıkarıyorlardı. *Eyâlet* veya *vilâyet* adı verilen idârî taksimâtın başında bir beylerbeyi ve onun emrinde, merkezce tayin edilen bir "hazine defterdarı" bulunurdu. Beylerbeyi olanlar her yıl sonunda mahallî gelir fazlasını merkeze göndermek zorunda idiler. Mahallî hazine defterdarlarının hazırlayacakları "hesâp özetleri" merkeze gidecek mahallî gelir fazlasının bir belgesi durumunda olurdu. Eyâlet bütçelerinin, merkeze gidecek meblâğların bir senedi oluşu karakteri, onların bir kesin hesap kanunu özelliklerini daha açık bir şekilde gösterir. Pek çok ahvalde bu bütçeler, özetlerini teşkil ettikleri, hazine giriş çıkış hesâplarının tutulduğu *rûznâmçe* ile birlikte ciltli buldukları görülmektedir³. Aşağıda bunların Kıbrıs bütçesinden bahsederken, münâsebet düştükçe eyâlet bütçelerinin sâir özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

3 — BÜTÇE TERTİB EDEN EYÂLETLER:

Mahallî gelir fazlasını merkeze, bütçe ile birlikte göndermeğe mecbûr olan eyâletler şunlardı:

Rumeli'nde; Budin³, Tameşvar, XVII asrın sonlarında Bosna. Kuzeyde; Kırım yarım adasında Kefe.

Anadolu yarım adasında; Karaman, Zülkadiriyye, Diyarbekir, Van, Rum (Tokad - Sivas), Erzurum.

Arabistan'da; Halep, Şam, Tarablusuşam. Bağdad, Basra, Yemen, Mısır⁴.

Akdeniz Adalarından; Kıbrıs ve Girit.

Görülüyor ki, bu tabloda, asıl Anadolu ve Rumeli eyaletleri yer almamaktadırlar. Bu iki eyâletin müstakıl beylerbeyleri vardı. Fakat merkez hazinesinden ayrı bir hazineleri ve defterdarları yoktu. Esâsen beylerbeyileri çok zaman İstanbul'da ikamet ederlerdi. Bu iki eyâletin genel bütçe dışında, müstakillen bütçeleri tertib edilmiyordu.

3 — "H. 974-975 (M. 1567-1568) Malî yılına ait bir Osmanlı Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 19, sayı 1-4.

4 — H. 1070-1071 (1660-1661) "Tarihli Osmanlı bütçesi ve bir Mukayese", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, sayı 1-4.

5 — "H. 1079-1080 (1669-1670) Malî yılına ait bir Osmanlı bütçesi ve ekleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 17, sayı 1-4.

³ Heride neşretmeği umduğumuz Kıbrıs'ın diğer senelere ait bütçeleriyle pek çok eyâlet bütçeleri bu durumdadır. Bir örnek vermiş olmak için, Başbakanlık Arşivi, Maliyeden Müdevver 16112 numaralı, H. 1033 (1623-1624) yılının ilk sekiz ayına ait olup neşre hazır vaziyette olan bütçesini zikrederim.

⁴ Budin eyâletinin 1558-1560 yılına ait bir bütçesini Nagy neşretti. Bk. J. Kaldy-Nagy; "The Cash Book of the Ottoman Treasury in Buda in the Years 1558-1560"; *Acta Orientalia Hung.*, Tomus XV., fasc. 1-3. Budapest 1962.

⁵ Mısır bütçeleri üzerinde geniş bir etüd hazırlayan Stanford J. Shaw tarafından neşredilmiştir. Bk. mezkûrun *The financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt, 1517-1798* Princeton 1962.

OSMANLI İDARESİNDE KIBRIS'IN İLK BÜTÇESİ VE EYÂLET BÜTÇELERİNİN ÖZELLİKLERİ

1 — BÜTÇENİN DEFTERİ:

Takdimine çalıştığımız, Kıbrıs adasının Osmanlı idâresindeki ilk bütçesi Başve-kâlet Arşivinde, Maliyeden Müdevver Defterler tasnifinde 5168 numarada kayıtlı defterdir. Mukavva ciltli 15,5 × 42 santimetre boyutlarındaki bu defterin kapağına yapıştırılan bir etikette bütçenin başlığı aynen yazılıdır. Bütçe bu defterin 7 ilâ 12 sahifelerini işgal etmektedir. Bütçeye ek olarak üç *visâle* vardır. Bunların birincisinde, Kıbrıs adasındaki *şeker tasfiyehâneleri*'nin H. 978-983 senelerinin *mahsul* ve *ihrâcat* (masraflar)ının hesap özeti vardır. İkincisinde adanın ilk defterdarlarından *Bâli*'nin imzasını taşıyan ve ada mukataalarının iltizamlarına dâir bir arzı vardır. Üçüncüsünde ise ada beylerbeyilerinden *Mehmed Paşa*⁶ nın imzasını taşıyan gene ada mukataalarına dair bir arzı ve başında da telhisi vardır. Bu üç visâlenin muhtevâlarını bütçe zeylinde aynen verecek ve gerektiğinde de, tahlillerimizde onlardan yararlanacağız.

2 — BÜTÇE BÖLÜMLERİ:

Osmanlı bütçelerinde göze batan ana bölümler; bütçenin başlığı, gelir ve gider kalemleridir.

Muhasebe tekniği bakımından bütçeler, bir çıkarma işlemi esâsı üzerine tertip edilmekte idi. Gelir kalemleri *asl-ı mâl* adı altında toplanırdı. Yapılan masraflar ise, “bundan” anlamına gelen *minhâ* yahut “bundan çıkarıldı” anlamına gelen *vuz'a zâlike* veyahut *vuzi'a min zâlike* adı altında toplanırdı. Mahallî bütçe gelir fazlası, ki merkeze *irsâliye* adı altında gönderilirdi, “artık” anlamına gelen *el-bâkı* diye kaydedilirdi. Gelir ve giderin tali kalemleri belirtilirdi. Ancak irsâliyeyi teşkil eden *bâkı*'nın teferruatı olmayacağı tabiidir. Bununla beraber bu bakıyyenin bu kısmı merkeze gönderilir, bir kısmı da hazinede kalabilirdi. O zaman ikinci bir çıkarma işlemi esâsına dayanılarak *min zâlike'l-bâkı* diye tali başlık açılır, ilk bakıyyeden bu meblağ çıkarılırdı.

⁶ Eğer bütçemizin ait bulunduğu 980 Cümâdelâhar ayının sonu (7 Ekim 1572) ile 10 Ramazan 984 (1 Aralık 1576) tarihleri arasında Mehmed Paşa adında Kıbrıs'a bir vâli tayin edilmiş değilse 1576 dan sonra tayin edilen ilk Mehmed Paşa'lardan biri söz konusu arzı imzalayan zât olmalıdır. 1576 dan sonra Kıbrıs beylerbeyiliğine, Başbakanlık Arşivi, Kepeci tasnifi 262 Numaralı Rütûs defterine göre (sf 209) sırasıyla yapılan tayinler şöyledir :

“Beğlerbeğlik-i Kıbrıs

1) Cezâir-i Garb'dan ma'zûl Ahmed Paşa'ya Kıbrıs hazinesinden 800 000 (akçe) sâlyâne ve Adana sancağı hasarlarından iki yük (200 000), cümle on kere yüz bin akçe hasarlarıyla berât eyledi fî 10 Ramazan 984 (1 Aralık 1576).

2) Hasan Paşa'ya 986 Muharremi'nin selhinde (8 Nisan 1578) hasdan ve nukuddan on kere yüz bin (bir milyon) le buyurulub berât etdi. 200 000 hasarla ve cirâyeye, Kıbrıs'dan 800 000 sâlyâne ile fî 20 Recebi'l-mürecceb sene 986 (24 Ağustos 1578).

3) Ba'dehu sîdde-i sa'âdetde çakırcıbaşı olan Mehmed Paşa'ya sene 987 Zilhicce'sinin 19 (6 Şubat 1580) uncu günü ile sekiz kere yüz bin (800 000) sâlyâne ve 200 000 hasarla, on kere yüz bin (bir milyon) le berât etdi fî Şevvâl sene 989 (Ekim-Kasım 1581).

4) Sâbıka şıkk-ı evvel defterdârı olan Okçî-zâde Mehmed Paşa'ya verildi fî gurre-i Muharrem sene 992 (14 Ocak 1584).

5) Sâbıka Şehrizol beğlerbeğisi olub Şemsi Paşa oğlu Ali Paşa'ya verilmiştir fî 6 Rebitülâhar sene 993 (7 Nisan 1585).

Bütçeleri, bir çıkarma işlemi şeklinde tertip edersek, şöyle bir şema elde ederiz:

Asl-ı mâl
Vuzi'a zâlike	_____
El-bâkı
Min zâlike'l-Bâkı	_____
Sahha'l-bakı

Aynı bütçeleri, bilanço esâsı üzerinden tertip edecek olursak şemâ şu şekilde olacaktır:

Gelir		Gider
Asl-ı mâl	_____	Minhâ
		İrsaliyye

Bu tertip şekli, eyâletlerin gelir fazlasına sâhip oldukları faraziyesine dayanmaktadır. Ammâ öyle eyâletler vardı ki, siyâsî mülâhazalarla, mâlî güçlerinin çok üstünde ordu barındırırdu. Bu gibi eyâletlerin bütçeleri, tabiatıyla açık verirdi. Açıkları da re'sen İstanbul'dan gönderilen yahut civar eyâletlerin gelir fazlasından havale edilen meblağlarla kapatırdı. Meselâ, Kanunî'nin saltanatının sonlarında Mısır hazinesi gelir fazlası denklere çözülmeyen İstanbul'dan Budin'e gönderilirdi⁷. Hazinesi açık veren eyâletlerden biri de Bağdad idi⁸. Basra civarında isyanları eksik olmıyan arap aşiretlerini itaat altında tutabilmek ve İran'dan beklenebilen bir tecavüzü durdurmak mülâhazasıyla bu eyâlette fazla miktarda asker bulundurulurdu. Bu gibi eyâletlerin bütçelerinin bilanço şeklinde şeması şu şekilde olurdu:

Gelir		Gider
İrsâliyye-i dergâh-ı âlî	_____	Vuzi'a zâlike
Ani'l-mahsûlât	_____	
Toplam (Asl-ı mâl)	_____	

Kıbrıs'ın Osmanlı idâresinde geçen ilk senede bütçesi açık verdi. Bunu normal karşılamak lâzımdır. Zira henüz tam manasiyle organize edilmemiş olduğu gibi düşman tehlikesi de geçmiş sayılmazdı. Nitekim Bâli Çelebi'nin takdim ettiği arzda "Küffâr-ı hâkisârın on iki pâre kadırgası ve dört pâre bârcesi gelüb cezire-i mezbûrî bir mikdar fetrete bırakmak ile mesâlih-i mîrî görölmeden kalmışdı" (Bk. Belge I.) diyerek bu tehlike halinin devamını ve bunun maliyeye inikâsını açığa vuruyordu. Adada fevkalade ahvâl zâil olmadığından asker mikdarı da fazla idi.

⁷ Bk. *Peşevî Tarihî*, c. I., sf. 236. Ayrıca Bk. Kaldy-Nagy, zikredilen makale. Bu zatın neşrettiği belgeye göre, İstanbul'dan Budin'e H. 966 da 17 milyon ve ertesi yıl da 18 milyon akçe transfer edilmiştir.

⁸ 4 Ramazan 973 (25 Mart 1566) tarihinde Bağdad Beylerbeyisine "Bundan ekdem emir vârid olub, şimdiedek hazine kifâyet ederdi, hâliyâ kifâyet etmemesine bâ'is nedir?" diye sual yönetilmesi bu eyâletin vakit vakit bütçe açığı verdiğini gösterir. Mühimme 5, Hüküm no: 1373. Bağdad gibi Basra eyâleti bütçesi de açık verirdi. Bunu *Mühimme 21*, hüküm no: 603 te Basra bütçesinin denk hale getirildiğinden bahisle "hazine getirmeğe muhtac olmaktan kurtarıldığı" kaydından da çıkarılmak mümkündür.

Fethin bu ilk senesinde Kıbrıs adasının gelir ve gider bilançosu şu manzarayı arz ediyordu:

1571-1572 Kıbrıs bütçesi özeti

Gelir		Gider	
İrsâliyye-i Dergâh-i Âlî	3 089 454	Vuzi'a zâlike	8 711 058
An'îl-mahsûlât	7 293 954	Kıbrıs hazinesinde	
Gelir rakamlarında hata	46	mevcud	1 677 689
Toplam (Asl-ı mal)	10 383 454	Toplam	10 388 747
Gider rakamlarında hata	5 289		
	10 388 747		

1 — BÜTÇENİN BAŞLIĞININ TAHLİLİ:

Eyâlet bütçelerinde başlıkta belirtilen hususlar şunlardır: Gelir gider icmâlî (bütçe) kaydı, ait olduğu eyâlet hazinesi, hazinenin sorumluları ve ait bulunduğu dönem (tarih) dir.

a) ÖZET OLMA KARAKTERİ:

Yukarıda, eyâlet bütçelerinin birer hesap özeti olduklarını belirtmiştik. Bu bütçelerin başlıklarında bulunan "*icmâl-i muhâsebe-i vâridât ve masârif-i hazâne-i âmire-i..*" ibaresi bunu açık olarak gösterir. Eyâlet bütçeleri, eyâlet hazinesi giriş-çıkışları kaydedilen *rûznâmçe* defterlerinden özetlenirdi. Eyâlet gelir fazlasıyla merkeze gönderilen bütçelerin bir çoğu eyâlet hazine *rûznâmçesi*yle bir arada ciltli olduğu görülmektedir. Gerçi sunduğumuz, Kıbrıs'ın 1571-1572 yılı bütçesinin hazırlanmasına temel olan *rûznâmçe* bulunamadı ve aynı bütçenin başında da *icmal* sözü yoktur. Amma bunun böyle olması bu bütçenin özet olmadığını göstermez. Adaya ait daha sonraki yılların bütçelerinde bu şartlar eksik değildir ve o bütçeler bundan hiç farkı değildirler⁹.

b) BÜTÇENİN SORUMLULARI:

İmparatorluğun genel bütçesi sadrazamla baş defterdarın sorumluluğu altındadır. Buna paralel olarak eyâlet bütçeleri, eyâlet beylerbeyi ile ora hazinesi defterdarının sorumluluğu altındadır. Genel bütçede istikrar olmayabilir. Devletin politikası icabı masraflar seneden seneye çok oynyabilir. Eyâletler ise bu durumda değildir. Buraların geliri sayımla bir kere tesbit edilir. Gelir kalemlerinin sınırları uzun bir süre için bu seviyede kalması icâb eder. Harcamalar da öyledir. Bir kere tayin edildikten sonra izinsiz hiç bir değişiklik yapılamaz. Vâli ve vilâyet hazinesi defterdarı geliri normalden fazla tahsil yahut masrafları muayyen sınırın üstünde yapmaları halinde sorumlu tutulurlardı. Emirsiz yaptıkları bir harcamayı tazmin etmek zorunda oldukları gibi, gelirden alışılmadık bir artışı da yorumlamaları gerekirdi. Masraftan dolayı çıkan bir sorumluluğu sıkıntısızca anlatmak mümkündür. Padişahın gelirini, padişahın izinsiz

⁹ Bakınız not. 2 deki bütçe. Ayrıca;

Başbakanlık arşivi, Maliyeden Mütdevver defterler tasnifinde 425 numaralı defterde 28 Receb 1004-24 Muharrem 1005 tarihlerine ait *rûznâmçe* ve icmali vardır. Aynı defterde 12 Zilhicce 1003 ilâ 21 Receb 1004 tarihli Kıbrıs hazinesi icmalinin *rûznâmçesi*, gene aynı tasnifteki 647 numaralı defterdedir.

harcamak tazmini gerektiren en hafif tabiriyle bir hata veya kusurdur. Gelir artışından sorumluluğu yorumlamak ise daha az kolaydır. Geliri fazla göstermek, bölgesel gelir-gider farkı olan hazine irsâliyesini daha kabarık göstermek ve öylece merkeze göndermek ilk bakışta padişahı memnun etmesi lâzım gelir kanısını vermektedir. İrsaliye miktarının fazla oluşu, fazlanın nereden geldiği izâh edilebildiği takdirde memnuniyet vericidir. Artış, zarurî masrafların yapılmamasından olduğu takdirde hak sâhiplerini hoşnutsuz ve kırgın edebilir, gereği olmadığı halde keyfî konan bir vergiden ileri geliyorsa sosyal huzursuzluklara sebep olabilir. Bütün bunların dışında vâli ve defterdar bu gibi ahvalde süi istimalde bulunabilir ve fazla tahsilâtın önemli bir kısmını kendilerine saklayabilirlerdi. Nitekim, Mısır vâlilerinden Hüsrev Paşa (valiliği 1538-1539), Mısır hazine irsâliyesini 800 000 altın civârında iken 1.200.000 altın olarak göndermesi üzerine bu artış şüpheli görülmüş ve kendisi ile selefi Hadım Süleyman Paşa (vâliliği 1524-1538) nin zamanlarına ait hesaplar Kanunî tarafından yoklatılmıştır¹⁰.

Eyâlet bütçelerinin bu nisbî istikrarı muhafaza zarureti, şartlarda değişiklik olmadığı müddetçe aynen muhafaza edilirdi. Şartlarda değişiklik olduğu takdirde yeni ayarlamalar yapmak zarureti hâsıl olurdu. İşte bu ayarlamalar dolayısıyla hazırlanan taslaklar, asıl modern anlamdaki peşinen hazırlanan, tahmin ve hesâplara dayanan ve meclis olmadığından, padişah tarafından kabul ve tasvib edilen bütçelere örnek taslaklar ortaya çıkar. Bu gibi bütçe taslaklarına bir örnek olmak üzere zeylde Kıbrıs adasının 1577 yılı için tasarlanana sunuyoruz (Bk. Belge III). Bunda yeni bir sayıma gidilmeden sadece gelirin bir kısmının değişik bir şekilde dağıtımı söz konusu edilmiştir. Aslında bütçe taslaklarının, hiç olmazsa gelir kalemlerinin bünyesindeki değişikliği sayımlar tâyin eder. Bilindiği gibi sayımlar, fetihten hemen sonra, fethedilen ilin gelir kaynaklarının anlaşılması için yapılırdı. Kıbrıs'ın fetihten sonraki ilk sayımı dolayısıyla, valisi bulunan Sinan Paşa'ya gönderilen fermanda şöyle deniyordu:

“... Ve Cezire-i Kıbrıs'ın tahririne Üsküdâr kadısı (Mevlânâ Muhyiddin¹¹) dâme fazlulu ta'yin edildi. Senin ve cezire-i mezbûre kadı ve defterdarı ma'rifeti ile tahrir eylemek fermânım olmuşdur. Cezire re'âyâsı tahrirde kendü kanunları üzere mi kabul ederler, 'Arab kanunu veya gayrı kanun üzere mi kabul ederler? Bi'l-cümle mâl-ı mir'îye ve re'âyâya evlâ olub münâsib görüldüğü üzere tahrir etdüresin ve harâc-ı şer'î takdiri dahi şer'-i şerîf üzere fermânım olmuşdur¹²”.

İlk tahrirden sonraki sayımlar, genel il sayımları ile birlikte XVI asırda ve XVII asrın başlarında aşağı yukarı her otuz senede bir yapılırdı. İl bütçeleri bu şekilde, bu sayımlar dolayısıyla değişiklik kaydedebilirler. Hiç olmazsa gelir kalemlerinde bir değişiklik olabilir.

¹⁰ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Paris, Bibl. Nationale, Supp. Turc. no: 1051, vrk. 142 ve müteakıp.

¹¹ Bu kısmı iktibas ettiğimiz fermanda, Kıbrıs adasını tahrire memur olan Üsküdâr ve Şile kadısının adı yazılı olmayup, mezkûr fermanın bulunduğu *Mühimme* defterinin 310 numaralı hükmünden aldık. Fakat tahrir işini Kıbrıs defterdarı Mehmed Çelebi bitirmiştir. Zira, Ankara, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü'nün Kuyd-ı Kadime kısmında mahfuz bulunan bu sayım defterinde (no: 64) “Bu bende-i Ahkar ve efkende-i kemter Mehmed-i defteri kulları ve vilâyet-i Cezâirun tezkere emini Halil bendeleri” tarafından 10 Cümâdelâhar sene 980 (18 Ekim 1572) tarihinde tamamlandığı yazılıdır.

¹² *Mühimme* 16, Hüküm no: 33. Bu hüküm Kıbrıs beğlerbeğisi Sinan Paşa'ya 19 Cümâdelevvel 979 (9 Ekim 1571) de gönderilmişti.

Bölgesel gelir gider farkını her yıl aynı miktarda göndermek mecburiyetinde iki netice terettüb etmektedir:

1) Vâli ve defterdarlar, zimmetlerinin ibra edilmesi için, bütçelerinin pâdişah tarafından tasvibi lâzımdır. Tasvib, bütçenin padişâha arzedildiğini gösteren ve başlığın üstünde bulunan bir kayıttan anlaşılır. 1571-1572 yılı Kıbrıs bütçesinin başına düşülen şu kayıt "*Pâye-i serir-i sa'âdet mastra arzolındı fi selhi Ramazani'l-mübârek sene 980* (11 Ocak 1573)" bir zimmet ibrası mâhiyetindedir.

2) Halef-selef arasında birinin kusurundan diğèrinin sorumlu tutulmaması için, azil veya herhangi bir sebep dolayısıyla memuriyetinden ayrılan beylerbeyi veya defterdâr veya her ikisi senesi dolmadan bütçelerini tanzim ederek ayrılırdı. Bu şekilde eyâlet bütçeleri yıllık dönemlere göre muntazaman tertip edilmemekle modern bütçelerden ayrılırlar. Seneden kısa bir dönem için tertibedilen bütçeler bulunduğu gibi, yıllık dönemi bir miktar aşan dönemler için tertip edilen eyâlet bütçelerine de rastlamak kabildir. Bu keyfiyet mukayeseleri zorlaştırmakta ve eyâlet gelir ve giderlerindeki değişimleri grafiklerle göstermeyi güçleştirmektedir. Dönem uzunluğunu ve eyâlet bütçelerinin tarihlerinin arzettikleri diğèr hususiyetlere ileride geri dönmek üzere şimdilik bu bütçeyi tertip eden beylerbeyi ve defterdarı tanımağa çalışalım.

a) BEYLERBEYİ:

Takdim ettiğimiz bütçe *Sinan Paşa* zamanında hazırlanmıştır. Ancak *Sinan Paşa* adanın ilk Osmanlı vâlisi değildi. *Lefkoşa*'nın fethedildiği gün Kıbrıs beylerbeyiliğine Muzaffer Paşa getirildi. *Lefkoşa* kalesi, 8 Rebiülâhar 978 (9 Eylül 1570) cumartesi günü fethedilmişti. Muzaffer Paşa da, serdâr maiyetinde bulunan sancak beylerinden biri olmalıydı. Gerçekten Selânikî, tarihinde, Serdâr Lala Mustafa Paşa maiyetinde Bağdad'tan mazul bir *Muzaffer Paşa* bulunduğunu yazmakta ise de, Rûûs defterine göre ada beylerbeyiliğine atanan Muzaffer Paşa, Avlonya sancak beyi idi¹³.

Muzaffer Paşa 4 Rebiülâhar 979 (26 Ağustos 1571) tarihinde Trabulusuşam beylerbeyiliğine atandı¹⁴. Bundan bir hafta sonra da *Sinan Paşa* Kıbrıs beylerbeyiliğine getirildi. Bütçemizde, *Sinan Paşa*'nın sâlyânesi 11 Rebiülâhar 979 (2 Eylül 1571) dan itibaren işlemeğe başlamaktadır (Bk. Masraf Bütçesi A. I.). Kendisi, 9 Rebiülevvel 979 (1 Ağustos 1571) da düşen Mağosa kalesinin fethiyle bütün adanın Türklerin eline geçtiğinden bir ay sonra¹⁵ vali olmuş demektir.

¹³ "Yevme's-sebt 8 Rebiülâhar sene 978 (Cumartesi 9 Eylül 1570) Bugün sabah namazından iki saat geçüb tamâm oluncaya değin kal'e-i Lefkoşa Fetholındı".

"Beğlerbeğilik-i Kıbrıs; Avlonya sancağı beği olan Muzaffer Paşa'ya buyuruldu. Müjdesi İskender Ağa'ya".

"Livâ-i Avlonya; İnebahtı beği olan Kara Ali Beğ'e buyuruldu. Müjdesi Derviş Çavuş'a" Kepeci 221, *Rûûs defteri* sf. 35.

¹⁴ Başbakanlık Arşivi, Maliyeden Müdevver 563 Numaralı *Rûûs defteri*, sf. 159.

¹⁵ "Yevme's-sülâse 9 Rebiülevvel sene 979 (1 Ağustos 1571), Bugün kefere gedük başma gelüb vere deyu çağırub bu cânibden bir yarar âdem taleb etdiler".

"Terakkî; Hâliyâ dergâh-i 'âlf müteferrikalarından 100 000 akçe zeâmeti olan Mustafa Kethüda, Kıbrıs cezaresinde Magosa kal'esinin muhâsarasında metris yapub, top çeküb ve Akkule ve Kara kuleye toprak sürmekte gece ve gündüz hizmet eyledüğünden gayrı *kıffâr-ı hâkisârın vere için âdem taleb eyledükde kimesne varmayub, mezbûr varub, hüsr-i tedbir ile kal'enin baş kapudanan taşra çıkarub âsân vechile alınmasına sebep olmışdur deyu cümle beğlerbeğiler ve beğler müstahak deyu i'lâm eyleyüb terakkî rich eyledikleri ecilden*

b) DEFTERDAR:

Bütçemizi hazırlıyan Kıbrıs adası hazine defterdarı *Mehmed Çelebi*'nin adanın ikinci defterdarı olduğu anlaşılmaktadır. Selefî olan *Bâli Çelebi*, zeylde verdiğimiz Kıbrıs şeker tasfiyehâneleri hesaplarına (Bk. Ek I) göre hüküm verecek olursak, 10 Rebiülevvel 978 (12 Ağustos 1570) de bu göreve atanmıştır. Halbuki kendisinin arzından (Bk. Belge I) anlaşılacağı gibi, *Bâli Çelebi*, İstanbul'dan getirdiği hazine ile adaya 25 Receb 978 (23 Aralık 1570) de ayak basmıştır.

Mehmed Çelebi'nin, Kıbrıs hazinesi defterdarlığı, bütçeye göre 28 Rebiülevvel 979 (20 Ağustos 1571) da başlamıştır. Zira sâlyânesi bu tarihten itibaren işlemekte idi (Masraf Büt. A. II.). Şeker tasfiyehâneleri hesaplarında 979 yılının 28 Rebiülevvel ile 18 Cemâdelevvel (20 Ağustos - 7 Ekim 1571) devresine ait hesap hulâsası yoktur. Onun için *Bâli Çelebi*'nin defterdarlıktan ayrılma tarihini tayin edemiyoruz. Fakat bütçemizi hazırlıyan *Mehmed Çelebi*, söz konusu olan şeker tasfiyehaneleri hesabına göre 983 yılı sonuna, yani 30 Mart 1576 ya kadar, bu görevinde kalmıştır.

Mehmed Çelebi, adanın sayımı görevlilerinden biri olduğu gibi¹⁶, "nâzır-ı emvâl" da idi. Sonra "emvâl nezâretini", aldığı bir emir üzerine beylerbeyi *Sinan Paşa*'ya devretti¹⁷.

c) BÜTÇE DÖNEM UZUNLUĞU:

Yukarıda, sorumluluk prensibinden hareketle eyâlet bütçelerinin seneden daha kısa bir süre için tertip edilme zaruretlerini ortaya koymuştuk. Beylerbeyi veya defterdârın hizmet süreleri bir seneyi bulmadığı zamanlarda, bunların, haleflerinin işleyebileceği bir kusurdan sorumlu tutulmamak için, görevde kaldıkları müddet için tahsilât ve harcamalarının icmalini yapmaları makuldür. Esâsen bunların hazırladıkları şey istikbale matuf bir plan değil, bir hesap kesme envanteri idi. Normal olarak bir envanter hesap kesildiği her zaman tertip edilebilir. Beylerbeyi veya defterdarın hizmetleri bir kaç seneyi birden doldurduğu zamanlarda, bunların, görevi devraldıkları tarihten itibaren senelik icmaller yapmaları normaldir.

Neşretmekte olduğumuz bütçe tam bir seneliktir. Esâs olarak kabul edilen sene güneş senesidir. Bu sene 1571 yılı 7 Ekiminden ertesi yıl aynı güne kadar sürmektedir.

¹⁶ 30 000 akçe terakkî buyuruldu". Başbakanlık Arşivi, Kepeci tasnifi 221 numaralı *Rûûs defteri sf. 177*.

Aynı deftere göre, kale kumandanı *Bragadino*'nun ancak 14 Rebiülevvel'e rahlıyan pazar günü serdâr *Lala Mustafa Paşa* huzuruna çıkmıştır. Bu husustaki kayd aynen şöyledir.

"Yevme'l-ahad 14 Rebiülevvel sene 979 (Pazar 6 Ağustos 1571), Bugün *Magosa* beği olan kâfir gelüb Paşa ile buluşub, 'ahde mühâlif vaz' eyledüğüne ikrâr etmeğın kayd-ü-bend olunmuşdur". Aynı *Rûûs defteri*, sf. 181.

¹⁷ Not 12 de zikredilen fermanın metin içinde aldığımız parçasında bu hususta sarahat vardır. Beylerbeyine hitaben yazılan bu fermana tahririn "Senin ve cezire-i mezbûre kadı ve defterdarı marifetiyle" Üsküdar kadısı tarafından yapılacağı belirtilmiştir.

¹⁸ Bu hususta Kıbrıs defterdarına yazılan fermana şöyle denmektedir:

"Kıbrıs defterdarına hüküm ki

Mâlin tevfir ve teksiri ve re'âyânın hüsn-i 'adâlet ile zabt ve rabtı mühimmâtdan olmağın Kıbrıs beğlerbeğisi *Sinan* dâme ikbalehuye emvâl nezâreti ferman olunmuşdur. Buyurdumki mukata'âtdan 'ummâle nesne verildükde müşârun ileyh ma'rifeti ile verüb ve kabzedüb, ma'rifeti olmadan mala müte'allık bir iş etmıyesin". Fermanın tarihi salı 4 Cümâdelâhar sene 979 (24 Ekim 1571) dir. Bk. *Mühimme no 16*, hüküm 146.

Ancak bütçe dönemi için bu başlangıç tarihi ne vali veya defterdarın ve ne de Osmanlı idâresinde Kıbrıs'ın hâtıra bırakan bir tarihine raslamaktadır. Zira, Mağosa fiilen 1 Ağustos'da düştü ve ada tamâmen Türk hâkimiyetine girdi; Defterdâr Mehmed Çelebi 20 Ağustos'ta, Beylerbeyi Sinan Paşa ise 2 Eylül'de görevlerini devralmışlardı. Serdar Lala Mustafa Paşa ise adadan 15 Eylülde ayrıldı¹⁸.

Adanın bu bir yıllık gelir gider icmâlinin, özellikle gider kalemleri başlıkta gösterilen başlangıç ve hitâm tarihleriyle bağlı olmadığı göze batmaktadır. Beylerbeyi sâlyânesi 2 Eylül'den, defterdârınki 20 Ağustos'tan, Mağosa Beyi Hamza Bey'inki 17 Eylül'den; adadaki Çavuş, gönüllü, azeb ves... ninki 23 Ağustos'tan itibaren hesaplanmıştır. Bu sonuncular bir hicrî yıl için dört kıst maaş aldılar. Ulûfe seneleri 10 Ağustos 1571 de bitmektedir (Bk., Masr. Büt. A. B).

Güneş yılı itibariyle tertib edilen bütçelerde, gelir ve gider bütçeleri tarihleri arasında bu gibi farkları normal karşılamalıdır. Zira gelirler, genel olarak güneş yılı üzerinden tahakkuk etmekte idi. Buna karşılık ulûfeler ay yılı itibariyle üç ayda bir ödenirdi. Her üç ayda bir ödenen ulûfe *kıstına* tekabül eden meblağ bütçelerde, *el-mukarrer* diye gösterilirdi (Bk. Masraf Büt. B).

Takvim ile ilişkili son bir noktaya daha dokunalım. Genel olarak, Osmanlılar mukataa iltizamı işlerinde güneş yılını esas alırlardı. Fakat Milâdî tarihleri ancak hristiyan devletlerle olan münâsebetlerinde, bazı ahvalde kullanırlardı. Bilindiği gibi, güneş yılı istikrarlı olup 365 günden ibârettir. Buna karşılık ay yılı 354 günden ibarettir. Güneş yılından 11 gün daha kısa olduğundan hicrî yılı başı her yıl milâdî yıla nisbetle 11 gün erken geleceğinden mevsimler içinde gezer durur. Bunun Osmanlı mâliyesi üzerinde, teşrihi burada çok uzun süren, çok mühim ve derin etkileri olmuştur.

Hicrî ay yılı takvim aylarıyla güneş yılı takvim aylarının ifâdesinin örneği bütçemizin başlığında vardır. Bir güneş yılı süresi bu bütçede "Hicrî 979 yılı 18 Cümâdelevvel'ine raslıyan 7 Teşrin-i evvel (Ekim) den 980 yılı Cümâdelevvel'inin sonuna raslıyan 7 Teşrin-i evvele kadar" şeklinde tarih edilmiştir. Milâdî 1571 ve 1572 yılları yerine Hicrî 979 ve 980 yılları kullanılmıştır. İki takvim yılı farkı 18 ile 30 Cümâdelevvel arasındaki gün kadardır.

KIBRIS ADASI HAZİNESİNİN GELİR KAYNAKLARI VE GİDER FASILLARI

1 — GELİR KAYNAKLARI:

Bu 1571-1572 yılında, Kıbrıs adası hazinesine girişler (*asl-ı mal*) 10 383 454 akçeyi buluyordu. Başlıca iki kaynaktan gelen bu meblağın 3 089 454 akçesi İstanbul'dan hazine yardımı şeklinde geliyor ve harcanacak yerleri de tasrih edilmiş bulunuyordu. Bunun, her biri 60 akçe hesabıyla 3 milyon akçe tutan 50 000 altınlık kısmı adadaki kale muhafızlarına, 89 454 akçesi de adada bulunan merkeze bağlı topçuların ulûfelerine tahsis edilmiştir (Bk., A. I. ve II.).

Asıl adanın gelirini teşkil eden ve o yıl tahsil edilen 7 293 954 akçeden ibâret olan meblağ başlıca yedi kalemden geliyordu (Bk. B.). Asl-ı mal dökümünden 46 akçe fazla çıkmaktadır. Ertesi yıllarda ada gelir kaynaklarında mühim bir artma görülme-

¹⁸ Hammer; *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, M. Ata tercümesi, c. VI. sf. 264.

diği göze batmaktadır. Nitekim 1577 yılında, tahsilâtın 7 710 000 akçe civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden fetih senesinde adamın *hâs* olarak tayin edilen ve hiç timara dağıtılmayan toprakları bu yıl timara verilmek istenerek eski politikadan dönüğe doğru bir eğilim belirlemiştir (Bk. Belge III.). Sagredo, bazı Kıbrıslı Rum asillerine dayanarak, Türklerin adamın, bu ilk yıllarda, imkânlarından iyi istifade etmediklerini ve mukataalarını işletemediklerini iddia etmekte ve bunu da ada nüfusunun azalmasıyla yorumlayarak Anadolu'dan iskân için adaya sürülenlerin iklimle bağdaşamıyarak kırıldığını zikretmektedir¹⁹.

Bütçeyi hazırlayan Mehmet Çelebi'nin selefi Bâî Çelebi'nin defterdarlığı sırasında bin müşkilâtla ancak 194 218 akçe toplayabilmişti (Bk. Belge I). Onun da selefi olan, nâzır-ı emvâl Beyşehri sancağı beyi Mehmed Bey 59 492 akçe tahsil edebilmiş ve ondan 11 220 akçe masraf göstermişti (Bk. aynı belge).

Görülüyor ki, fetih sıralarında olsun, fethi izliyen yıllarda olsun, ada yeniden organize edilip gelir kaynakları güç değerlendirilmiştir. İyi bir işletme imkânını zorlaştıran hususlar, yatırımların adaya akmamasından zengin ve varlıklı mültezimlerin ada mukataaları ihâlesine iştirak etmemelerindedir. Zira birinci ve ikinci belgeden de anlaşılacağı gibi, ada mukataalarını deruhde edenler asker olup kefil dahi vermeğe imkân bulamıyorlardı. Üstelik bunlar, üzerlerine kaabız-ı mal dahi istemiyor, bir ganimet gibi ada gelirini benimsemek, vurgun vurmak kaygusunda idiler²⁰.

¹⁹ Bk. M. L. de Maslatrie; *Histoire de l'île de Chypre sous le Règne des princes de la Maison de Lusignan*, Paris 1855, Cild III., sf. 560 da, Bernard Sagredo'nun: *Istoria delle guerre de Veneziani con Turchi, 1520, 1537, 1572* adlı kitabından iktibas ettiği kısımlar.

Sagredo, 1575 yılında, adadan 140 000 duka tutarında bir gelir sağlandığını ileri sürerek bunun ada muhafazası için orada bulunan 1000 atlı ile 8000 yayanın ancak maaşlarını karşılayabilecek durumdadır, diyordu. Halbuki adanın muhafaza ve idâre masrafları için de külliyyetli meblağlar lâzımdı.

²⁰ Bk. Belge I ve II.

İstanbul, adanın iskân ve imârı için büyük bir önem veriyordu, 13 Zilka'de 979 (28 Mart 1572) de Kıbrıs beylerbeyi ve defterdalarına hitaben yazılan fermanda.

"Cezire-i Kıbrıs kuvve-i kahire-i hüsrevânem ile yeni fetholunmuş memleket olub re'âyasına dahi nev'an za'f târi olub cezire-i mezbûre re'âyasına eğer zulüm ve te'addi olunmayub adâlet olunub eğer icrâ-i şer'-i şerîfde ve eğer tahsil-i emvâl-i beytü'l-malde ve eğer tekâlif-i 'ürfiyye ve 'avâzır-ı divâniyyede himâyet ve siyânet olunub takviyet verilmekle memleket ve vilâyet eski hali üzere ma'mûr ve abâdan olmak mühimmâtıdan" diye ihtâr etmektedir. Bk. *Mühimme* 12, hüküm 1215. Bu sebeple halkı idâreden soğutacak ve zulümlere sebep olacak teklifleri iyi karşılamamaktadır. Nitekim 17 Zilhicce 979 (1 Mayıs 1572) de aynı kimselere hitâben yazılan fermanda :

"... Ve nâhiye-i Baf'da kullar ağası olan Mehmed kendüye Baf sancağı ve 8 000 timara müstahik kardeşine ze'âmet olmak üzere Baf ve Avdım nâhiyelerin 37 000 filoriye kabul edüb ve kendü maliyle Baf'da olan köhne burcu ta'mir etmek ve kendü maliyle kadırga ta'mir edüb ol cevânibi hufz ve hirâset etmeğe mültezim ve müte'ahhid olduğın bildirmişsin. İmdi iltizamla sancak 'arzatmenin aslı yokdur, burc-ı mezbûr iltizâmı yapıldığı takdirde divarın eni dokuz arşun olmak mühimdir. Burcu yıkub temelinden mi binâ etmek ister yohsa mücerred eski divarın mi ta'mir eder? Ve mahall-i mezbûrde kalite ile muhafazada olmak gâyet yarâr korsan lâzımdır. Bu hususu tamâm re'y-i isâbet üzere tedârik ve 'arz eyliyesin. Bu makule 'arz etmekten ise ağâ-i mezbûr iltizam edeceği mâli zâhir budur ki kendü yanından vermez re'âyâdan alub verse gerekdir. Bir mu'temed kimesneye zabt etdirüb tahammülü olduğuna göre cevâb verdürüb memleketi iltizam ile vertüb harab etdirmişsin". *Mühimme* 12, hüküm 1211.

MUKATAALAR (B. I.):

Ada gelir kaynaklarının en mühimmi mukataalar klemi idi. Bu kaleminden bu yıl 2 674 304 akçe elde edildi. Bunun da en önemli payı köy topraklarının iltizam veya emânete verilmesinden gelmektedir. Mağosa ve Lefkoşa şehirleri mukataaları dahil bu kaleminden 2 414 438 ekçe elde edildi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, fethin ardından, teamül üzere Kıbrıs arazisi timâre verilmedi. Ada tamâmiyle pâdişâh hasına ayrıldığından, hazineye ait olan hâs hâsılatını toplama işi iltizâm yahut emânet olarak ihâle edildi. Bunlardan yukarıda işâret edilen meblağ tahsil edilebildi.

Gene mukataalar kaleminden Limasol dalyanından 54 936 akçe (1/2), Tuzlalar-dan 72 553 akçe (1/4), ada patirliği resimlerinden 79 594 akçe (1/5), bostan re-simlerinden 2 673 akçe (1/6), elde edildi.

ŞEKER TASFİYEHÂNELERİ (1/3) :

Mukataalar kaleminden üzerinde durulması gereken mukataalardan biri şeker imalâthaneleridir. Kıbrıs'ta şeker kamışı ekilir ve ondan şeker istihsal edilirdi. Pegolotti, Kıbrıs'ta istihsal edilen toz şekerin konik kalıplar içinde döküldüğünü, külâhın tepesine doğru zanbur (zambura) dediği tortu biriktiğini ve piyasaya sürüldüğünde zanbur kısmının koparıldığını anlatmaktadır. Bu külâh şekerlerinden 16 kalıb bir sandık teşkil ederdi²¹.

Kıbrıs şeker tasfiyehâneleri Baf ve Limasol'dadır²². Balı Çelebi'nin defterdarlığı zamanında ne kadar şeker istihsal edildiği zikredilmemekle beraber yapılan mas-rafla elde edilen gelir akçe olarak gösterilmiştir. EK I. deki belgeye göre şekerhâneler, H. 980 yılı sonuna kadar zararlı çalışmışlardır. Zira bu yıllarda gelirleri (mahsulâtı), giderlerinden (ihracâtından) azdı. Fakat bu zahiri zarar Saray mutfağı için gönderilen şekerin hesaba katılmamasından ileri gelmektedir. Aynı hesap hulasasının IV. maddesinde 979-981 (1571-1573) yıllarında, İstanbul'a 658 315 akçe değerinde 382

²¹ M. L. de Maslatri: Adı geçen eser, sf. 88-89. ve Francesco Balducci Pegolotti; *La Pratica della Mercatura*, Allan Evans neşri, Massachusetts, 1936, sf. 362 ve mütt.

Bu yazara göre Kıbrıs şekerî, Kahire ve Şam şekerinden daha az kaliteli fakat beyazdır. Genel olarak sevkıyât sırasında, az mukavim olduğundan kalıpları kırılır. Külâhın tepe kısmında biriken az arı kısma zanbur demeleri, bu kelimenin arapçada anlamına geldiği ve renk itibariyle benzediği eşek arısından dolayı olsa gerektir.

²² Baf'taki şeker tasfiyehânesi, Tovyokoli توفوقلي köyündedir. Bu husustaki adanın ilk tahrir defterinin kaydı şöyledir: "Mahsul-i mukata'a-i ma'sara-i şekerhâne-i karye-i Tovyokoli tâbi-i Baf 85 000 (akçe)".

Limasol'da iki yerde şeker tasfiyehânesi vardır. Aynı tahrir defterine göre bunların yer ve hasılı kaydı şöyledir :

"Mahsül-i mukata'a-i ma'sara-i şekerhâne-i Kolos قولوس 109 600 (akçe)"

"Mahsül-i mukata'a-i ma'sara-i şekerhâne-i Psikopi بسقوبي 185 400 (akçe)"

Ankara, Tapu ve Kadastro Genel Müd., Kuyud-i Kadime Arşivi, 64 numaralı, *Kıbrıs Mufassalı* fihristi.

İki nâhiyeye bağlı olan bu üç köyde bulunan şeker ma'sarası (cenderesi) nin senelik hâsılı 380 000 akçedir. Bütçe devresinin hitâmından 10 gün evvel sayımı sona eren adanın, sayım defterinde gösterilen bu hâsıl ile bütçedeki hâsıl arasında büyük fark vardır. Ancak, şeker imalâthaneleri hesabında (Bk. Ek I), IV. maddedeki eski senelerin hâsılı bakıyyesi eklenecek olursa sayım defterindeki rakamlara yakın meblağlar elde edilir. Nitekim bütçe senesine ait II. madde ile IV. maddenin b. fıkrasındaki meblağların toplamı, sayım defterindeki mukataa iltizam bedelini 6 464 akçe geçmektedir.

yabancı), guruşları bir iki akçe eksiğine alır ve sarfi halinde tam fiyatına verirdi. Bu sıralarda hasene denen altın sikkeler 58 akçe fiat üzerinden hazineye mal ediliyor ve maaşların ödenmesi veyahut hazine mubayaaları halinde 60 akçeden hesap ediliyordu. Bu maddedeki gelirin mühim bir kısmı, İstanbul'dan gönderilen 50 000 altının kur farkından ve *penez* denen bir paranın kur farkından gelmektedir. *Penez* veya *Penz* denen bir bakır paranın Macaristan'da²⁶, ve Tuna nehrinin kuzey yakasında tedâvül ettiğini biliyoruz. Kıbrıs bütçesi bize bu çeşit paranın aynı zamanda fetih sırasında Kıbrıs'ta tedâvül ettiğini göstermektedir. Bugünkü İngiliz para sisteminde en ufak parayı teşkil etmekte olan *penny*, çoğul olarak *pence* olur. İngiliz para sistemi orta çağın lira (*Livre*) sına dayanır. Bir livre 20 *sous* (İngiliz para sisteminde Shilling) ve bir *sous* 12 *deniers* (İngiliz sisteminde penny ve pence) dir. Kıbrıs'ta kullanılan penz, Venediklilerin bu orta çağ para sistemini adada yaşattıklarını gösterir.

NÜZÜL VE SÜRSAT (B. VII.):

Sefer halinde, ister yol boyunca konaklarda, ister savaş sahasına yakın yerlerde, orduların iâşesi için, yakın yerlerden aynen zahire ve uzak yerlerden teklif edilen miktarın mirî fiatı üzerinden nakden para olarak *nüzül ve sürsat* denen fevkalâde bir vergi tahsil olunurdu. Konaklarda stok edilen zahire *nüzüldür*. Savaş meydanlarına yakın yerlerde stok edilenleri ise *sürsattır*. Tahsil olunan miktarlar ihtiyactan fazla olunca, yahut sefer korkulduğu kadar uzun sürmeyince stokları elden çıkarılmak icab eder. Kıbrıs seferi münasebetiyle Arabistan ve Karaman eyâletlerinden toplanan ve sarfedilemiyen zahire, satışa çıkarılarak bu bütçe devresi zarfında değişik ellerle stok fazlaları satılmış ve bundan 975 976 akçe elde edilmiştir.

II. — GİDER FASILLARI:

Bütçede yer alan masraflar; maaşlar —ki yıllık ve üç aylık (*sâlyâne* ve *ulûfe*) olmak üzere iki fasılda toplanmıştır—, İstanbul'un emir ve havâlesi üzerine yapılan tediyeler (et-teslimât), mahallinde yapılan masraflar (el-ihracât) ve hazinede arta kalan meblâğlar (el-Bâkı) dir.

SÂLYÂNELER (A):

Ada, yukarıda da belirttiğimiz gibi, tamâmen pâdişah hası olarak ayrılmıştı. Bu sebeple ne beylerbeyisine ne de defterdâr ile sâir mirlivalara Kıbrıs'tan has tayin edilmedi. Bunlara has yerine, ada hazinesi gelirinden yıllık maaş (*sâlyâne*) bağlanmıştır. Ayrıca, kendileri ve adamlarının ihtiyacı için beylerbeyi ve defterdara, tedârikde güçlük çekmemek için cirâyâ adı altında bir miktar zahire tayin edilmiştir²⁷.

²⁶ L. Fekete; *Die Siyaqat-Schrift der Türkischen Finanzverwaltung*, Budapest 1955 Endekste *Penz* maddesine bakınız.

²⁷ "Kıbrıs defterdarına hüküm ki

"Kıbrıs ceziresi beğlerbeğisi Muzaffer Paşa ... mektub gönderüb cezire-i mezbûre beğlerbeğiliği cezireden hâsil olan mahsuldan nakdiye ile 'inâyet olunub, vilâyet 'umûnen hâssa-i hümayûna zabt olunub kifâfı için bir miktar galle ta'yin olunmasını bildirmişsin. İmdi 2 000 İstanbul kilesi buğday ve 3 000 kile arpa tayin eyleyüb buyurdum ki sâl be-sâl veresin". *Mühimme 12*, hüküm 223, Cumartesi 5 Şevval 978 (2 Mart 1571).

BEYLERBEYİ SÂLYÂNESİ (A. I. 1):

Kıbrıs beylerbeyilerine yılda 1 100 000 akçe tahsisat bağlanmıştır. Sinan Paşa bunun 800 000 akçesini Kıbrıs hazinesinden, 200 000 akçesi karşılığında da beylerbeyiliğine bağlı bulunan Adana ve Tarsus livâlarından hâs tasarruf ediyordu. Geri kalan 100 000 akçe için, Kıbrıs'taki kale muhafızlarının ada dışında tasarruf ettikleri timarlardan mahlûl oldukça kendi hasına ilhak edecekti²⁸. Fakat bütçede görüldüğü üzere Sinan Paşa ada hazinesinden 900 000 akçe almaktadır. Demek ki, fark kalan 100 000 akçeyi de Kıbrıs hazinesinden almak için yaptığı müracaat kabul edilmiştir²⁹.

DEFTERDARIN SÂLYÂNESİ (A. II. 1):

Defterdar Mehmed Çelebi sâlyâne olarak yılda 180 000 akçe alıyordu. Ayrıca, kendisi zahire ve yem olarak tayin (cere) alıyordu.

SÂİR SÂLYÂNELER (A. III.-V.):

Sâlyâne alanlardan Mağosa sancak beyi Hamza bey 240 000 akçe (A. III.) alıyordu.

Baf sancağı beyi Recep bey, bu sancağın kapudanlığı ile birlikte 200 000 akçe sâlyâne tasarruf ediyordu³⁰. Mirlivalığı zamanına ait 95 698 akçe alacak hakkı (sâlyânesi bakıyyesi) kendisine ödenmiştir (A. IV.).

Forsaların öldürdüğü Limasol kapudanı Arap Ahmed Beyin³¹ ne kadar sâlyâne aldığı belli değildir. Yalnız hizmeti sırasına, sâlyânesinden kendisine 8 100 akçe tahakkuk etmiştir (A. V.).

CERE:

Cere, cirâye sözünde muhaffef olsa gerektir. *Cirâye* erzak şeklinde ödenen ücretin kısmıdır, tayindir. Vâli ve defterdar, adada has tasarruf etmediklerinden, ve ada "*kaht üzere olduğundan*" zahire konusunda sıkıntı çekmemek üzere bu iki idâre âmirine haslardan buğday ve arpa tayin edilmiştir. Beylerbeyi yılda 2 000 keyl (ölçek) buğday ve 3 000 ölçek arpa *cere* olarak alıyordu. Defterdâr Mehmed Çelebi, *haslarına* mahsup edilmek kaydıyla kendisine 300 ölçek buğday ve 500 ölçek arpa tahsis ettirdi³². Bilindiği gibi ada topraklarından kimseye *has* veya *timâr* verilmediği için *haslarına mahsup edilmek* kaydını sâlyânesine *mahsub edilmek* şeklinde anlamak lâzımdır. Nitekim, sâlyânesi geçimine yetmiyor diyerek sonradan yaptığı müracaat üzerine, iyi hizmet ettiği de göz önünde tutularak, *sâlyânesine* mahsub edilmemek kaydıyla *ceresi* 500 ölçek

²⁸ ²⁹ Bk. *Mühimme* 18, 27 Ramazan 979 (12 Şubat 1572) tarihli, 156 numaralı hüküm.

³⁰ Bk. not 25.

³¹ "Kıbrıs Beğler beğisine hüküm ki

"Südde-i sa'âdetime mektûb gönderüb kapudan 'Arab Ahmed beği forsa keferesi şehid edüb şim-diye dek gemiler gelmediğini bildirüb. . .", ". . .Hâliyâ kapudanum Ali dâme ikbâle tekrâr hüküm irsâl olunub gemileri mu'acelen gönderesin deyu tenbîh olmuştur". *Mühimme* 16, 17 Ramazan 979 (2 Şubat 1572) tarihli, 494 numaralı hükümden.

³² Bk. *Mühimme* 16, 475 numaralı hüküm. Bu hüküm 5 Ramazan 979 (21 Ocak 1572) de, Kıbrıs Beğlerbeğisine götürülmek üzere verildi.

NACCAR MİMAR.. (B. II. 5):

Fetihten sonra, gerek kalelerin onarılması, gerek camilere tahvil edilen kiliselere minâre inşası, gerek adanın muhafazası için barut imâlî için mimar, marangoz güherçileci ve su yolcu çalıştırmak icâb ediyordu. Bunların ulûfeleri bu yıl 34 341 akçeyi buldu.

Magosa camii hademeleri (B. II. 6) bu yıl mütevellî eliyle hazineden 8 000 akçe aldılar.

TESLİMÂT (C. I-IV):

Bu fasılda adada bazı onarım işlerini üzerine alan bina emînlerine, İstanbul'un emri üzerine havale olarak verilen meblâğlar ödenmiştir.

MAGOSA KALESİ ONARIMI (C. I.):

Magosa kalesi beyi Hamza bey eliyle, bu kalenin bina eminine karz yolu ile Kıbrıs hazinesinden 63 063 akçe verildi. Kale binâ emini Monla Ağa idi. Bu kalenin deniz kenarında Canbolad'ın kuşattığı burc temelinden deniz yüzünden itibaren onarılacaktı, kezâ Derviş Paşa'nın muhasara ettiği burç ta temelinden inşa edilecekti⁴⁰. Kale tamirâtı için İstanbul'dan 800 000 akçe ve Halep hazinesinden, Kıbrıs defterdarı Mehmed Çelebi vasıtasıyla havale olarak 10 000 altın alınmıştı⁴¹.

LEFKOŞA KALESİNİN SUYU (C. II.):

Lefkoşa'ya fetihten sonra su getirildi. Su yolu masrafı için bütçeden 25 800 akçe sarf edildi.

LEFKOŞA CAMİLERİ MİNARELERİ (C. III.):

Fetihten sonra Lefkoşa'da Ayasofya kilisesi cami yapıldı, buraya iki minâre inşası emrolundu⁴². Lefkoşa'ya önem verilmesi Beylerbeyi merkezi oluşundadır.

Magosa'da Aya Nikola kilisesi cami yapıldı ve buna bir minâre binâ edildi⁴³. Sonra burası kâfi gelmiyor gerekçesiyle Cevan Sasko جوان ساسكو kilisesinin de câmie çevirilmesi için izin verildi⁴⁴.

⁴⁰ "Kıbrıs Beğlerbeğisine hüküm ki

"Südde-i sa'âdetime mektub gönderüb, Mağosa hisarının ta'mirinde ihtimâm üzere olub etrafın ihâta edüb gereği gibi hıfz olunub ve Canbolad... ile muhasara etdüğü kulenin bir tarafı deryâya lâhık olub lağma ateş verildükde yere değin tar-u-mâr olub hâlâ ol kulenin temelinden ibtida olunub ve Derviş Paşa kulesi dahi temelinden olmağa levâzımı ihzâr olunduğın ve binaya emîn ve kâtib ta'yin..." *Mühimme* 16, hüküm 145.

⁴¹ "... ve kale-i Mağosa ta'miri için Dergâh-ı Mu'allâm'dan gönderilen sekiz yük akçeden ma'adâ Kıbrıs defterdarı Mevlânâ Mehmed ... hazine-i Haleb'den 10 000 altın alub Kıbrıs'a bile iletmek emrim olmuştur..." Kıbrıs Beğlerbeğisi Sinan Paşa'ya yazılan 19 Cümâdelevvel 979 (9 Ekim 1571) tarihli fermanndan. Bk. *Mühimme* 16, hüküm 33.

⁴² Kıbrıs beylerbeyi ve defterdarına yazılan bir fermannda deniyordu ki: "... ve kal'e-i Magosa ve Lefkoşa'da olan cami'lerin minâreleri olmayub kaçır minâre binâ olunsun deyu bildirmişsin. İmdi Lefkoşa'da olan câmi'-i şerife iki minâre ve Magosa'da olan câmi'-i şerife bir minâre olmak emrim olmuştur". *Mühimme* 12, hüküm 1211. Tarih 17 Zilhicce 979 (1 Mayıs 1572).

⁴³ Bk. *Mühimme* 16, hüküm 304.

⁴⁴ Bk. *Mühimme* 16, hüküm 311 ve 339.

LİMASOL ŞEKER CENDERESİNE TOMRUK (C. IV.):

Limasol'daki şeker tasfiyehânesi eminine tomruk için 5 274 akçe ödenmiştir. Bu meblağ müteakip fasılda, şeker tasfiyehanelerinin masraflarına eklendiği takdirde, ek I., şekerhânelerin masrafları için verilen rakamı verir.

İHRACAT (MAHALLİNDE YAPILAN MASRAFLAR) (D. I.-VII.):

Şeker tasfiyehanelerine 103 105 akçe masraf yapılmıştır (D. I.). Bu konuda gelir kaynaklarından bahsederken geniş izahat verilmiştir.

Forsalara, ayakkabı, gömlek ve iç çamaşırı ile nafakalarına 52 346 akçe harcamıştır (D. II).

Adanın pâdişah haslarından hâsıl olan mîrî pamuğu atmak ve tohumlarını ayıklamak için hallaclara 31 293 akçe ödenmiştir (D. III.).

Hassa gemileri kalafatı ve bu gemilere halat yapmak için satın alınan kendir için 27 148 akçe (C. IV. 1), Güherçile ve baruthâne için 2 812 akçe (IV. 2), Lefkoşa ve Magosa cebehaneleri onarımına 2 160 akçe ve daha benzer hurda masraflar 55 904 akçeyi buluyordu (C. IV, 1-7).

Aynı faslın V. maddesinde, Lefkoşa'daki yeniçerilerin mevâcibinin Magosa'dan Lefkoşa'ya nakliyesi ve ambalajı için 3 323 akçe ödenmiştir.

Lefkoşa kalesine getirilen suyun, su yolunda kullanılmak üzere alınan kendir ve zeytin yağı için 8 305 akçe sarfedilmiştir (C. VI.).

Terekesi hazineye kabzedilen birisinin - adı zikredilmemiştir - karısına müeccel mehri için 1 189 akçe geri verilmiştir (C. VII.). İslâm mirâs hukukunda zevcenin müeccel mehri bütün alacaklardan önce gelmektedir. Burada da mîrî alacaktan önce geldiği anlaşılmaktadır.

BÂKİ (E.):

Normal zamanlarda bu fasılda yer alacak meblağlar merkeze irsâliye adı altında gönderilirdi. Fakat muhtelif vesilelerle tebâruz ettirmeğe çalıştığımız gibi açık veren Kıbrıs hazinesinin, irsâliye göndermesi şöyle dursun, merkezin yardımı olmadan maaşları dahi ödeyecek durumda değildi. Onun için bakıyye kalan 1 677 689 akçe değerinde olan 27 961 altın ertesi yıl bütçesinde, gelir kalemleri arasında, geçen seneden devreden bakıyye diye yer alır.

Bu sırada, gelirin olduğundan 16 293 akçe az gösterildiği son rakamdan anlaşılmaktadır.

H. 979-980 (M. 1571-1572) KIBRIS ADASI BÜTÇESİ
Metni, ekleri ve belgeler

MUHÂSEBE-İ VÂRİDÂT VE MASÂRİF-İ HİZÂNE-İ CEZİRE-İ KIBRUS
BE-MA'RİFET-İ SİNAN PAŞA MİRİMİRÂN-I CEZİRE-İ MEZBÛRE VE
NÂZİRÛ'L-EMVÂL VE MEHEMMED ÇELEBİ EFENDİ DEFTERDÂR, 'AN
7 TEŞRİN-İ EVVEL EL-VÂKİ' Fİ 18 CEMÂZİYELULÂ SENE 979 İLÂ 7
TEŞRİN-İ EVVEL EL-VÂKİ' Fİ SELH-İ CEMÂZİYELULÂ SENE 980

(7.X.1571 — 7.X.1572)

*Pâye-i serîr-i sa'âdet mastre 'arzolında fî sâbi'i
Ramazani'l-mübârek sene 980 (11. I. 1573)*

Muhâsebe-i vâridât ve mesârif-i hîzâne-i 'âmire 'ammerchallahu Ta'âlâ ilâ yevmi'l-âhire der cezire-i Kıbrus be-ma'rifet-i Sinan Paşa mirimirân-i cezire-i mezbûre ve nâziru'l-emvâl ve Mehemedü'l-fakıyr defterdâr 'an 7 Teşrin-i evvel el-vâkı' fî 18 Cemâziyelülâ sene 979 ilâ 7 Teşrin-i evvel el-vâkı' fî selh-i Cemâziyelülâ sene 980 (7.X.1571 — 7.X.1572).

ASL-I MAL Fİ SENE-İ KÂMİLE BE-HİSÂB-I ŞEMSIYE
MA'A İRSÂLİYYE-İ DERGÂH-I 'ÂLİ 10 383 454

A. — 'AN İRSÂLİYYE-İ DERGÂH-İ 'ÂLİ LÂ ZÂLE 'ÂLİYEN	3 089 500
I. — Be-cihet-i mevâcibât-i merdân-i kılâ' der cezire-i Kıbrus Hasene 50 000 fî 60	3 000 000
II. — Be-cihet-i mevâcib-ı topçıyân-ı dergâh-i 'âli, vâcib 'an gurre-i Rebi'ülâhar sene 979 ilâ gâye-i Ramazan sene-i mezbûre ki der cezire-i mezbûre kesir nebûde	89 500
B. — 'ANİ'L-MAHSULÂT MA'A EMVÂL-İ MÜTEFER-RIKA VE BAHÂ-İ NÜZÛL	7 293 954
I. — 'Ani'l-mukata 'ât	2 674 304
1. — 'Ani'l-kurâ ki ber-vech-i iltizâm ve ber-vech-i emânet zabt kerde end ma'a mukata'ât-i nefsi Mağosa ماغوسه ve Lefkoşa لفقوشه	2 414 438
2. — 'An mahsulât-ı dalyân-i Limoson ليموسون	54 936
3. — 'An mahsul-ı sükkerrhânehâ-i Baf باف ve Limoson ليموسون 'an bahâ-i sükker-i furuhte gayr-ı ez mevcûd	50 110
4. — 'An mahsul-i memlehahâ, 'an mahsul-i milh-i furuhte	72 553
1) 'An memleha	71 253
2) 'An anbâr-i Mağosa ماغوسه furuhte	1 300
5. — 'An rûsûm-i patrik-i cezire-i Kıbrus قبروس	79 594
6. — 'An rûsûm-i besâtin	2 673
II. — 'An cizye-i gebrân 'an vâcib-i sene 979, hâne	1 393 213
23 000	
III. — 'An 'âdet-i aġnâm 'an sene-i mezbûre	104 374
IV. — 'An mahsul-ı rûsûm-ı berevât-ı merdân-ı kılâ'-ı cezire-i mezbûre ve rûsûm-ı tezkirehâ-i zü'emâ ve erbâb-ı timâr	349 026

- V. – ‘An mahsûl-ı beytü’l-mâl ve yava 59 858
- VI. – ‘An emvâl-ı müteferrika I 737 202
1. — ‘An mahsûl-ı mâ-beyn mevâcib 100 209
- 1) ‘An mâ-beyn mevâcib-i ba ‘z-ı müstahfazan ve ‘azebân ve gayrihi ki müteveffi ve gâib şüdüdü 33 023
- 2) ‘An vâcib-i ba ‘z-ı rüesâ ve ‘azbân ve kürekçi-yân ki sâhibâneş hâzır nebûde ve be-hizâne teslim kerdend ‘an yed-i Ahmed kapudân-ı sâbık-ı Limoson ليموسون ve Receb Beğ mirlivâ-i Baf باف 67 186
2. — ‘An vâcib-i ba ‘z-ı gılmân-ı Dergâh-ı ‘Âli lâ zâle ‘âliyen ‘an cemâ ‘at-ı gurebâ-i yemîn ki be-cihet-i mâ-beyn be-hazine zabt şüde ‘an yed-i ‘Ali Ağa ağay-ı cemâ ‘at-ı mezbûre 79 440
3. — ‘An bahâ-i bârçe-i köhne ez ‘amel-mânde ki be-baylos-ı France به بايلوس فرائجه fûruhte 120 000
4. — ‘An bakıyye-i muhâsebe-i ihrâcât-ı ta ‘mîr-i kal ‘e-i Magosa ماغوسه ‘an yed-i mezkûrîn ‘an tahvil-i Monla Ağa 136 264
- 1) ‘An yed-i Monla Ağa’l-mezbûr emîn-i binâ-i kal ‘e-i mezbûre ve hazret-i Sinan Paşa mîrimîrân-ı cezire-i mezbûre 106 509
- a) ‘An yed-i Monla Ağa’l-mezbûr 74 259
- b) ‘An yed-i hazret-i Sinan Paşa el-müşârun ileyh 32 250
- 2) ‘An yed-i Muzaffer Paşa mirlivâ-i Tarablus ki kabzkerde ve müstahik nebûde ve der zimmetiş mânde 29 755
5. — ‘An bahâ-i gilâl ve penbe ve yapâğı ve hâk-i beles ve ba ‘z-ı emlâk ki ‘an zaman-ı küffâr-ı hâkisâr mânde bûd hâliyâ fûruhte şüdü I 210 503
- 1) ‘An bahâ-i gilâl ve beksimâd ve gayrihi der kal ‘e-i Lefkoşa 367 871
- a) ‘An bahâ-i gendom ve bakla ve erzen ve milh ve beksimad ki der kal ‘e-i Lefkoşa لفقوشه bûde 355 226
- b) ‘An bahâ-i gallât-i sâire ve gayrihi 12 645
- 2) ‘An bahâ-i ba ‘z-ı penbe ki der kal ‘e-i Lefkoşa لفقوشه ve Magosa ماغوسه der-mahzen bûde ve ba ‘zı ‘an havâs-ı hümâyûn fûruhte 349 390
- 3) ‘An bahâ-i bâ ‘z-ı hânehâ ve bâğât ve arâzi ve gayrihi 283 780
- a) ‘An bahâ-i ba ‘z-ı hânehâ der nefis-i Lefkoşa ki piş ezîn fûruhte ve bâkı mânde bûd hâliyâ tahsil şüdü 36 875
- b) ‘An bahâ-i ba ‘z-ı bâğât ve arâzi ve ağnâm ve esb ve ester ve merkeb 27 131
- c) ‘An bahâ-i emlâk ki muharrir-i cezire-i mezbûre fûruhte 201 6
- d) ‘An bahâ-i ba ‘z-ı hânehâ ki piş ezîn fûruhte bûd ma ‘a bahâ-i ağnâm ve gayrihi ki hâliyâ tahsil şüdü 19 079

4) 'An bahâ-i ba'z-ı yapağı ki 'an anbar-ı Magosa fîruhte	150 824	
5) 'An bahâ-i hâk-i beles ki der nezd-i mem- laha der anber bûde	58 638	
6. — 'An bakıyye-i muhâsebe-i ihrâcât-ı sükkerhâne		6 504
7. — 'An mahsûl-ı navlun-i keştihâ-i hâssa		7 047
8. — 'An bahâ-i bâdbân-i köhne		1 936
9. — 'An resm-i berât-ı Receb Beğ mirlivâ-i Baf باف		1 500
10. — 'An bakayâye-i zamân-i Bâli Çelebi defterdâr-ı sâbık ki der zimmet-i ba'z-ı küffâr-ı harbî mânde bûd be-nâm-ı Soltat صولتات		1 299
11. — 'An tefâvût-i hasene ki 'an Dergâh-i 'Âlî irsâl şüde bûde ma'a tefâvût-i penez پنز ve gayrihi		72 500

VII. — 'An bahâ-i dakıyk ve şa'ir-i nüzûl ki 'an vilâyet-i
'Arabistan ve Karaman berây-i sefer-i cezire-i Kıb-
rus ihrâc şüde bûd el-vâkı' fî sene 977 'an yed-i
mez-kûrîn

1. — 'An yed-i Monla Ağa emîn-i nüzûl 'an vilâyet-i 'Ara- bistan ve Karaman		615 850	975 976
1) An bahâ-i nüzûl ki be-ma 'rifet-i hod fîruhte	459 249		
2) An yed-i Mehemed rûznâmçe-i vilâyet-i Kıbrus kabzkerde	100 601		
3) An yed-i Hüseyn vâridâti-i cezire-i mez- bûre kabzkerde	56 000		
2. — 'An yed-i 'Ali Ağa ağay-i cemâ'at-i gurebâ-i yemîn ve Hasan kethüdâ-i mtûşârîn ileyh 'an bahâ-i nüzûl-i vilâ- yet-i Karaman		128 374	
3. — 'An yed-i Mehemed rûznâmçe-i cezire-i Kıbrus 'an bahâ-i nüzûl-i vilâyet-i 'Arabistan ve Karaman		158 934	
4. — 'An yed-i İsfendiyâr Çavuş ve Bâli Çavuş 'an bahâ-i nüzûl-i vilâyet-i Karaman ki der kal'e-i Kirinye كرينه fîruhte end		66 674	
5. — 'An bakıyye-i bahâ-i nüzûl		6 144	

VUZİ'A ZÂLİKE

8 722 058

A. — BE-CİHET-İ SÂLYÂNEHÂ VE CERE-İ MİRİMİRÂN VE DEF-
TERDÂR-İ VİLÂYET-İ MEZBURE VE BA'Zİ ÜMERÂ 1 651 998

I. — Sâlyâne ve cere-i Sinan Paşa mirimirân-i cezire-i
mezbûre 'an 11 Rebi'ülâhar sene 979 ilâ gâye-i
Cemâziyelûlâ sene 980 fî sene ve şehr ve 20 yevmen 1 093 700

1) Sâlyâne		1 023 700
Fî sene	900 000	
Fî şehr ve 20 yevmen	123 700	
2) Cere		70 000
Hinta	2 000 kile fî	20
Şa'ir	3 000 kile fî	10

II. — Sâlyâne ve cere-i Mehemedü'l-fakıyr defterdâr-ı
emvâl 'an 28 Rebi'ülevvel sene 979. Fî sene ve şehr
ve 3 yevmen 214 500

1) Sâlyâne		196 500
Fî sene	180 000	
Fî şehr ve selâse eyyâm	16 500	

2) Cere			18 000
Hinta	500 kile fi	20	
Şa'ır	800 kile fi	10	

III. – Sâlyâne-i Hamza Beğ mirlivâ-i Mağosa 'an 26 Rebi 'ulâhar sene 979 ilâ 25 Rebi 'ulâhar sene 980 fi sene	240 000
IV. – Tetimme-i sâlyâne-i Receb Beğ mîr-i sâbık-ı livâ-i Baf ki ber-mûceb-i hükm-i şerif dâde şüd	95 698
V. – Sâlyâne-i Ahmed Beğ kapudân-ı Limoson ki üserâ-i mîrî katlkerde bûd	8 100

B. – EL-MEVÂCİBÂT MA'Â VEZÂİF

6 716 459

- I. – Mevâcib-i çavuşân ve gönüllüyân ve müstahfazân ve 'azebân ve topçuyân ve cebeciyân-ı kilâ'-ı mezkûrîn der cezire-i Kıbrus vâcib 'an gurre-i Rebi 'ulâhar sene 979 ilâ gâye-i Rebi 'ulevvel sene 980. Fi sene ma'â müşâhere, 'an beş kalem

6 489 830

Fi'l-asıl

Kilâ', bâb		5
Neferen		2 779
Fi yevm		19 364
El-mukarrer fi selâsi cşür	1 699	402
Fi sene-i kâmile	6 797	608
Çavuşân	Neferen	40
Gönüllüyân	Neferen	561
Müstahfazân	Neferen	979
Rüesâ ve 'azebân	Neferen	882
Topçuyân	Neferen	254
Cebeciyân	Neferen	63

1. Der kal'e-i Lefkoşa لفقوشة 'an-i't-târihi'l-mezbûr, gayr-i ez mâ-beyn, fi sene

2 562 502

Fi'l-asıl:

Neferen		1 045
Fi yevm		7 602
Fi sene	2 671	280
Çavuşân	Neferen	40
Gönüllüyân	Neferen	254
Müstahfazân	Neferen	309
Rüesâ ve 'azebân	Neferen	309
Topçuyân	Neferen	102
Cebeciyân	Neferen	31

2. Der kal'e-i Mağosa ماغوسه 'an 21 Rebi 'ulevvel sene 979 ilâ gâye-i rebi 'ulevvel sene 980, fi sene ve 10 yevmen

2 618 822

Fi'l-asıl:

Neferen		1 108
Fi yevm		7 520
Fi sene	2 642	572
Gönüllüyân	Neferen	203
Müstahfazân	Neferen	409
Rüesâ ve 'azebân	Neferen	312
Topçuyân	Neferen	152
Cebeciyân	Neferen	32

3.	Der Kal'e-i Baf باف 'an gurre-i Rebi'ülâhar sene 979 ilâ gâye-i Rebi'ülevvel sene 980, fi sene	774 658
	<i>Fî'l-asul :</i>	
	Neferen	310
	Fî yevm	2 324
	Fî sene	815 672
	Göntüllüyân, neferen	104
	Müstahfazân, neferen	102
	Rüesâ ve 'azebân, neferen	104
4.	Der kal'e-i Girine كرينه, 'an gurre-i Rebi'ülâhar sene 979 ilâ gâye-i Rebi'ülevvel sene 980	353 110
	<i>Fî'l-asul :</i>	
	Neferen	212
	Fî yevm	1 297
	Fî sene	452 344
	Müstahfazân, neferen	107
	'Azebân, neferen	105
5.	Der kal'e-i Limoson ليموسون 'an 5 Cemâzi-yelülâ sene 979 ilâ gâye-i Rebi'ülevvel sene 980, fi 10 eşhür ve 25 yevmen	180 738
	<i>Fî'l-asul :</i>	
	Neferen	104
	Fî yevm	619
	Fî sene	215 740
	Müstahfazân, neferen	52
	Rüesâ ve 'azebân, neferen	32
II. -	Mevâcibât-i sâire ma'a vezâif	226 629
1.	Vazife-i Mevlânâ Ekmelüddin el-müfti ve müderris ma'a akçe-i talebe ve ta'âmîyye 'an gurre-i Rebi'ülâhar sene 979	51 040
	<i>Fî'l-asul :</i>	
	Fî yevm	196
	Fî sene	48 960
2.	Mevâcib-i ba'z-ı gulâmân-i Dergâh-i 'Âlî lâ zâle 'âliyen ki berây-i istihdam mânde budend	55 306
3.	Mevâcib-i kâtibân-i hazine-i Kıbrıs	18 585
4.	Mevâcib-i rüesâ ve 'azebân-i Galata der kadırga ve kalite ve keştihâ-i esb-i hâssa	59 357
5.	Mevâcib-i mi'marân ve neccârân ve güherçileciyân ve râhiyân-i âb	34 341
6.	Be-cihet-i vazife-i hademe- icâmi '-i şerif der kal'e-i Mağosa ماغوسه ki be-mütevelli teslim şüd	8 000

C. - ET-TESLİMÂT

98 137

1. - Teslim be-Hamza Beğ mirlivâ-i kal'e-i Mağosa berây-i ihrâcât-i bakıyye-i ta'mir-i kal'e-i mezbûre bâ-taleb-i Monla Ağa emîn-i binâ-i kal'e-i m.(ezbûre)

63 063

Meblağ-i mezbûrın altmış bin akçesi hazineden Monla Ağa'ya ber-vech-i karz verildi ki bakıyye-i ta'mir için Hamza Beğ'e virüb anına muhâsebe zamanına değın getirüb teslim etmemeğın bu vechle muhasbeye kaydolındı ki Monla Ağa'dan taleb olma

Minhâ : Resid be-hizâne-i 'âmire fi 20 Şevvâl sene 988 45 000

II. – Teslîm be-Murad dizdâr-ı kal‘e-i Lefkoşa berây-i ihrâcât-i râh-i âb	25 800
III. – Teslîm be-mütevelli-yân-i mezkûrîn berây-i ihrâcât-i sâhten-i minârehâ der kal‘e-i Mağosa ve Lefkoşa	4 000
1. Teslîm be-Ahmedü'l-mütevelli, be-cihet-i ihrâcât-i sâhten-i minâre-i câmi‘i şerîf der kal‘e-i Mağosa ماغوسه	2 000
2. Teslîm be-mütevelli-i câmi‘i şerîf der kal‘e-i Lefkoşa لفقوشه berây-i sâhten-i minâre-i câmi‘i şerîf der kal‘e-i mezbûre	2 000
IV. – Teslîm be-emîn <i>sükkerhâne-i</i> Limoson ليموسون be-cihet-i ihrâcât-i sükkerhânehâ-i mezbûr ma‘a bahâ-i Tomruk	5 274
D. – EL-İHRÂCÂT	255 464
I. – Be-cihet-i ihrâcât-i sükkerhânehâ-i hâssa der cezîre-i Kıbrus	103 105
II. – Be-cihet-i nafaka-i esârâ-i mîrî ve mücrimân ve behâ-i pâypûş پایپوش ve pîrehen پیرهمن ve zîrcâme-i mezbûrân der kadırğa ve kalitehâ-i hâssa	52 346
III. – Be-cihet-i ihrâcât-i hallâcîn berây-i ihrâc kerden-i tohum-i penbe-i mîrî	31 293
IV. – Be-cihet-i ihrâcât-ı kalafât ve kendir berây-i resen-i keştihâ-i hâssa ve meremmât-i cebehâne ve ihrâcât-i güherçile ve baruthâne ve meremmât-i kal‘e-i Lefkoşa لفقوشه ve bahâ-i elvâh berây-i memlaha	55 904
1. Be-cihet-i ihrâcât-i kalafat-i keştihâ-i hassa	27 148
a. Def‘a	24 892
b. Def‘a berây-i behâ-i revğân-i pîh	2 256
2. Be-cihet-i ihrâcât-i güherçile ve baruthâne	2 812
3. Be-cihet-i ihrâcât-i meremmât-i cebehânehâ-i kal‘e-i Lefkoşa ve Mağosa ve harc-ı sâire-i kulâ‘i cezire-i mezbûre	2 160
4. Be-cihet-i meremmât-i kal‘e-i Lefkoşa لفقوشه ma‘a meremmât-i baruthâne ve mahzen-i penbe der kal‘e-i mezbûre ve meremmât-i iskele-i Kerinye کرینه	2 083
5. Be-cihet-i meremmât-i sandal-i cedîd berây-i keşti-i Şaban Reis, keşti-i esb	529
6. Be-cihet-i ihrâcât kundakhâ-i tüfenk ve harc-i barutçiyân der kal‘e-i Lefkoşa لفقوشه ve gayrihi	2 616
7. Be-cihet-i bahâ-i elvâh berây-i mühimmât-i cebehâne ve memlaha ve bahâ-i kendir berây-i resen-i keştihâ-i hâssa	18 556
a. Def‘a	18 016
b. Def‘a be-cihet-i bahâ-i resen-i kendir berây-i memlaha-i cezire-i mezbûre ba-ma‘rifet-i Mehmed emîn	540

V. – Be-cihet-i kirâye-i bârgirân berây-i bürden-i me- vâcib-i yeniçeriyân-i Dergâh-i ‘Âlî ve yarak ‘an kal‘e-i Mağosa ilâ Kal‘e-i Lefkoşa ve harc-ı sanduk ve kiçe berây-i sükker	3 323
1. — Def‘a	2 868
2. — Def‘a	455
VI. – Be-cihet-i ihrâcât-i âb-ı kal‘e-i Lefkoşa berây-i ba- hâ-i revğan-i zeyt ve kendir	8 305
VII. – Be-cihet-i edâ-i mehir ve hisse-i rub‘-i ‘Âişe binti ‘Abdullah ‘an mühellefât-i şevher-i شوهر hod	1 188
E. – EL-BÂKİ MEVCUD DER HAZİNE-İ CEZİRE-İ KIBRUS	1 677 689
BE-HİSAB-İ HASENE 27 961 sikke	
EZ-ZİYÂDE ‘ANİ’L-ASIL	16 293

*Tahriren fi'l-yevmî's-sâbi'i (min) şehri Cemâziyelâhire
min şühürî sene semânîn ve tis‘a mie.*

MEHEMMED

EK I

MAHSULÂT VE İHRÂCÂT-İ SÜKKERHÂNEHÂ-İ HASSA DER CEZİRE-İ KIBRUS

	Mahsûl	İhrâcât
I. Ber-mûceb-i muhâsebe-i Bâlf Çelebi defterdâr-ı huzâne-i ‘âmire ‘an 10 Rebi‘ülâhar sene 978 ilâ 28 Rebi‘ülevvel sene 979, fi sene-i kâmile	17 440	59 321
II. Ber-mûceb-i muhâsebe-i Mehmed Çelebi defterdâr ‘an 18 Cemâziyel- evvel sene 979 ilâ selh-i Cemâziyelevvel sene 980, fi sene-i kâmile	56 614	108 379
III. Ber-mûceb-i muhâsebe-i diğeri Mehmed Çelebi defterdâr ‘an 11 Ce- mâziyelâhar sene 980 ilâ gâye-i Zilhicce sene-i minhu, fi sitte eşhür ve 19 yevmen	5 293	144 007
IV. Ber-mûceb-i muhâsebe-i müşârun ileyh ‘an gurrc-i Muharrem sene 981 ilâ 17 Zilka‘de sene-i minhu, fi 10 eşhür ve 11 yevmen	658 315	162 483
a) ‘An vâcib-i sene 979	280 440 (akçe)	
b) ‘An vâcib-i sene 980	329 840 (akçe)	
c) ‘An vâcib-i sene 981	98 035 (akçe)	
(İrsâliye be-Dergâh-i ‘Âlî 382 kantar	658 315 (akçe)	
V. Ber-mûceb-i muhâsebe-i Mehmed Çelebiyü’l-mezbûr ‘an 17 Zilka‘de sene 981 ilâ 28 Zilka‘de sene 982, fi sene-i kâmile İrsâliye be-Dergâh-i ‘Âlî 241 Kantar	381 520	309 321
VI. Ber-mûceb-i muhâsebe-i Mehmed Çelebiyü’l-mezbûr ve Der- viş Çelebi ‘an 28 Zilka‘de sene 982 ilâ gâye-i Zilhicce sene 983, fi sene-i kâmile	315 920	hâli
İrsâliye be-Dergâh-i ‘Âlî 261 kantar	424 295	
<i>Cem‘an fi hams-i sinîn ve sitte eşhür</i>	1 435 102	783 511
<i>Ez-ziyâdei mahsûl ‘an ihrâcâtı</i>		651 591
<i>Cem‘an irsâliye be-Dergâh-i ‘Âlî 884 kantar,</i>	1 464 130 (akçe)	

EK II

VENEDİK ZAMANINDA KIBRIS'IN GELİRİ; LUNUM SAGREDO'YA GÖRE 1585'TE OSMANLI'LARIN SAĞLADIKLARI GELİRLE MUKAYESESİ; NETİCELERİN KIBRIS SAYIM DEFTERİYLE KONTROLÜ

S A G R E D O				SAYIM DEFTERİ VERİLERİ				
	Köy	Venedik	Osmanlı	Kaza	Köy	Mezraa	Manastır	Akçe
		Duka	Duka					
1. Tuzlalar		300 000	8 000					
2. Paphos	120	80 000	10 000	Baf	110	5	10	Köyler 925 000 Şehir 56 049 Şekerhâne 85 000
3. Chrisocho	60	50 000	10 000	Hrisoho	62	6	6	572 225
4. Pendaia	127	70 000	16 000	Pendaya	187	8	9	1 078 308
5. Karpas	60	35 000	9 000	Karpas	60	5	4	429 210
6. Cerines	60	30 000	8 000	Kirinya	55	16	14	572 261
7. Messaréc	120	70 000	18 000	Mesariya	114	6	4	391 352
8. Vicomte	124	70 000	22 000	Lefkoşa ?	116	38	4	Köyler 610 288 Şehir 147 000
9. Salines	22	25 000	4 000	Tuzla	20	—	1	Köyler 85 750 Gümrük 12 500 Larnaka köylü 5 937
10. Masoto	24	25 000	5 000	Mazoto	43	—	1	403 685
11. Avdimio	28	25 000	3 000	Avdim	29	2	1	291 601
12. Limassol	119	70 000	24 000	Limosa	119	6	5	Köyler 1 430 018 Kolos şek. 109 600 Piskopi şek. 185 400
13. —	—	—	—	Magosa	15	—	—	Köyler 44 066 Şehir 358 250
14. Limassol gölü		2 000	400	Limosa, Piskopi balık dalyanı				70 000
				Magosa dalyanı				(18 000)
15. La grande et la petite Gabelle		35 000	4 000	Girne dalyanı				(4 000)
				Gümrük, Bac-ı pazar, kapan. .				Lefkoşa (35 000) Magosa (195 000) Kirinya (59 000) Baf (19 300) Tuzla (12 500)
16. La marechausse des animaux	12 000		52 000*	Bac-ı pây-ı ağnâm ve esb.				Lefkoşa (22 500) Magosa (25 000)
17. Les francomates et les pariques	40 000			Harac (Bütçeye göre)				1.393.213
18. Datii della seda tessaria	1 000		600	Boyahane (damga resmi)				Lefkoşa (1 500) Magosa (4 500) Baf (750)

(*Türklerin nüfus başına birer altın harac tahsilinden)

Türklerin sağladığı gelir, Sagredo'ya göre toplam olarak 208 000 duka etmektedir. Ada, timara verilmediği için de sağlanan gelirin tamamı padişaha (Grand Turc'e) yahut hazinesine (*alla camera real*) aittir.

Venedik ise bu meblağların ait bulunduğu 1566 yılında 940 000 duka gelir toplamakta idi. Fakat bunun 394 000 dukasını *particolari* dediği, köy timar erine aittir. Osmanlı zamanında bunlar, köyün hâsılasından gelir alamazlar. Bunlar ancak bizzat ekdikleri toprağın, o da aşarını vermek şartıyla, gelirine sahip olabilirler. Şu hale nazaran Venedik Kıbrıs'dan net olarak 546 000 duka gelir sağlamakta idi. Venedik bu gelirin 300 000 dukasını Tuz inhisarından elde ediyordu, geri kalan 246 000 dukasını da köylerden, gümrük'ten, reaya (francomates) üzerine koyduğu angaryadan vesairenden topliyordu.

Bununla beraber Venedik bu 546 000 dukanın 184 331 dukasını, ada valisi (recteur), birliklerin ulûfesi, kalyonluların neferatı maaşı, sadaka, amme yardımı ve saireye sarf ettiğiinden net geliri 361 669 dukaya düşüyor.

Sagredo'nun edindiği bilgilere göre Osmanlılar adadan 208 000 duka gelir sağladıkları halde maaşlara vesair masraflara 276 000 duka sarf etmektedirler. Masrafları gelirlerinden 68 000 duka fazladır. Buna dayanarak, adanın fethi sıralarında Türklere, fetihden vaz geçmek karşılığında harac vermek hususunda pazarlık yapılmasının akıllıca bir iş olacağı neticesini çıkarıyor.

M. L. de Maslatri : *Histoire de l'île de Chypre sous le Règne des Princes de Lusignan*. Paris 1855, C. III. sf. 560 - 563 Sagredo'dan naklen.

Kıbrıs Sayım defteri : Ankara, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-i Kadime No: 64.

Şunu ilâve edelim ki, Sagredo istidlâllerinde yanılmıştır. Zira Kıbrıs, esâsında Osmanlıların, fetihden önce haracgüzarı idi. Nitekim Venedik, Kıbrıs için 1547-1548 yılı bütçesine göre 8 000 duka harac veriyordu (Bk. not 1 de 2. olarak sayılan bütçe).

Parantez arasındaki, sayım defterine ait rakamlar, aslında şehirlerin hasılunun teferruatlarıdır, mükerrer toplanmamak için parantez arasına alınmıştır. Sayım defteri verileri 7 963 497 akçe toplamaktadır. Sayım defterine dahil olmıyan cizye ile birlikte 9 356 710 akçe eder ki duka 60 akçe hesabıyla 155 946 duka eder. Bu meblağ, sagredo'nun tahmin ettiği 208 000 dukanın da altındadır.

BELGE I.

SA'ÂDETLU VE MÜRUVVETLU SULTANIM HAZRETLERİNİN HÂKİPÂY-İ ŞERİFLERİNE
'ARZ-I BENDE-İ Bİ-MİKDÂR VE ZERRE-İ HÂKİSÂR OLDUR Kİ.

Bundan akdem bu kulları irsâl olunan hazine ile Silifke iskelesine gelindikde der-yânın tuğyânı olub geçilmeğe kabil gemi bulunmamağla bi'z-zarurî yigirmi üç gün mik-darı te'hir etdikden sonra cezire-î Kıbrıs cânibinden bir başarda gelüb devletlu sul-tânımın eyyâm-ı sa'âdetlerinde muvâfık rüzgâr ile cezireye gelüb mâh-i Receb'in yi-girmi beşinci günü hazine ile Lefkoşe kal'esine dâhil olub hazine-i kal'ei mezbûrde

hıfztedürildikten sonra bu bendeleri Ordu-i Hümayûna varub Mustafa Paşa hazretlerinin hâk-i pâyine mülâkat etdikden sonra girü 'ale'l-'acele kal'e-i mezbûre gelüb mesâlih-i pâdişâhiye mübâşeret olındukda bu bendeleri gelmezden evvel cezire-i mezbûrde *yetmiş sekiz* târihinde vâkı' olan *hubûbat* ve *rûsûmât* ve *arâzi-i hâliye* ve *gayri ber-ka'ide-i kefere-i hâkisâr ba'z-ı şurût* ile *Lutfi* ve *Tanrıverdi* nâm kimesneler ba'z-ı şerikleriyle birbirine kefil olmak şartıyla zikrolan mukata'atı *iki yüz elli beş bin filoriye* kabul edüb iltizâmları Ordu-i Hümayûn cânibine sicil olunub zabtetedürilmiş bu kulları gelüb mezkûr mültezimlerden kânûn-ı pâdişâhî üzere kefil bi'l-mâl [taleb] itdikle kefil vermekden izhâr-ı 'aczetdikleri ecilden üzerlerine kabız-ı mâl konulub mâl-i mîrî zabtetedürilmek tedârikinde iken girü mukata'a-i mezbûrî cezire-i mezbûrde *pençik emini olan Emir kethüda* erbâb-ı timârdan ve gayriden ber-vech-i iştirâk ba'z-ı şartile mültezimeyn-i sâbıkın iltizâmlarında dâhil olan aklama üç yıllık bâd-i hava ve Lefkoşa'da vâkı' olan evler zammolunmak üzere kırk beş bin altun ziyâde edüb cem'an üç yüz bin altuna kabul edüb şeriklerin ve iltizâmların sicil etdirüb geldiklerinde kanun-ı pâdişâhî üzere kefil taleb olındukda mevcûd kefile kaadir değılüz beş aya değın yerlu yerlerimizden kefil tedârik edelüm dediklerinde bu kadar zaman kefil tedârik olunca mâl bel' ve ketm olunmayub ve re'âyâya zulum olunmamak için üzerinize kabız-ı mâl konulsun denildikle râziler olmayub kefil verdüğümüz zamana değın kendümüz zabt ederüz dediklerinde ruhsat verilmeğe ikdâm olunmadı ve mukata'a sâbika iki yüz elli beş bin filoriye iltizâm edenler uhdesinde iken şürekâlarından ba'z-ı nevâhi zabtuna çıkduklarında kazâyâ defterinde mastûr olan re'âyânın kefere zamanında ücretsiz hizmet etdikleri günlere üçer akçe takdir edüb ve her neferden ikişer ve üçer yüz mikdarı akçe taleb etdikleri istimâ' olındukda mezkûr 'âmiller getirdilüb bu rûsûm bid'at-i keferedir sizün ve sizün iltizâmınızdan hâricdür niçün alırsunuz denildükde; -ka'ide-i kefere-i hâkisâr 'umûmen iltizâmımızdadır alıruz dediklerinde

— Sizin şartnâmenuzde olan ka'ide-i kefere-i hâkisâr 'öşr-i hubûbatdır yohsa bu makuleye ruhsat yokdur denilüb

Ve bu husûs *Mustafa Paşa* hazretleri cânibine 'arzolındukda anlar dahi "Bu makule rûsûm iltizâmlarında dâhil değıldir ve üzerlerine kabız-ı mâl konulmak lâzımdır iltizâmları eyledür" deyu bu rûsûm alınmağa ruhsat virilmedüğün bilüb kanûn üzere kefile kaadir değılüz deyu ferâğet edüb mukata'adan el çekdiklerinde zikrolan mukata'a pâre pâre ayrılub küfelâ ile mültezimler 'uhdelerine olmak cem'-i mâle âsân ve re'âyâya enfa' görölmeğün kal'e-i Lefkoşa'da hîn-i fetihde kalan hubûbat kırk bin sikke altuna ve cezire-i mezbûre tâbi' Kirinye (Girne) nâhiyesinde yetmiş sekiz tarihinde olan hubûbat ve arâzi-i hâliye yigirmi bin altuna kefiller ile mültezimler 'uhdelerine etdirilüb mâ-'ada kalan aklâm dahi bu vechile mültezimîn 'uhdesine yerleşdürölmeğe mübâşeret olunmak üzere iken *küffâr-i hâkisârın on iki pâre kadırgası dört pâre barcesi gelüb cezire-i mezbûrî bir mikdar fetrete bırakmak ile masâlih-i mîrî görölmeden kalmışdı* hâliyâ mezbûr gemiler yine firâr etmeleriyle devlet-i pâdişâhîde ehl-i cezire âsûde hâl olmuşlardır ve mültezimînin iltizâmları ekseriyya vilâyet-i mezbûrde hâlî kalan yerler tama 'ında olub yohsa târih-i mezbûrden kalan mahsûlatdan ol kadar nesne kalmayub ve arâzi-i hâliyenin hâliyâ satılması mümkün olmayub mürûr-i eyyâmıla vilâyet ma'mûr olmasına münhasırdır. Bu kulları bunda geldikle cezire-i mezbûrede sâbika nâzirü'l-emvâl olan *Beşşehri sancağı beğı Mehmed Beğ* kullarının ibtidâ-i fetihden elli dokuz bin dört yüz doksan

iki akçe tahsilleri olup mezbûr akçeden on bir bin iki yüz yigirmi akçe masrafları olup mâ'adâ kırk sekiz bin iki yüz yetmiş iki akçe teslim etmişlerdir. Ve bu kulları geleliden beru envâ'-i cehd ile yüz doksan dört bin iki yüz on sekiz akçe tahsil edüb kal'ede hıfzolunmuşdur. Bunda olan kulun 'ulûfesi için *hisâr tezkerecisi Hasan Çelebi* kulları gelüb *Mustafa Paşa* hazretlerinin pençikden zabtettikleri mahsûlden verilmişdür ve cezîre-i mezbûrın cebehâne ve yarağ ve evler defteri dahi irsâl olındı vâkı'-ı hâl olduğı üzere hâkîpâye 'arzolındı bakı [ferman] sultanımındır.

Bende
BÂLİ

BELGE II.

KIBRUS BEĞLERBEĞİSİ MEHEMMED PAŞA KULLARI ARZEDER

Cezîre-i Kıbrus'da sekiz pâre mukataaları Dergâh-ı Mu'alla Çavuşlarından Ahmed Çavuş ile Bâll nâm alay beğı Dersa'âdet'de elli bin filori ziyâde edüb sekiz ay mikdarı zabtettikden sonra Lefkoşe 'azeb-leri ağası Mehemed Ağa elli bin filori dahi ziyade eyleyüb sâir mukata'âta dahi on bin filori yerleşdürmeğe mü'tahhid olmağın Hasan Paşa 'arzı mücebince Baf sancağı sadaka buyurulmağın üç ay mikdarı tasarruf edüb elli bin filorii tahammülüne göre tevzi' eyleyüb kifâyet mikdarı kefilleri alınub sâir aklama dahi on bin filorii der'uhde eylemiş hâliyâ mîr-i mezbûrden mâl-i pâdişâhî taleb olındukda ben mültezim degîlim şartım üzere der'uhde eyledükden sonra el çeküb dahleylemedim mültezimlerden taleb eylen benden taleb olırsa sekiz mukata'ai ve sâir aklâma bana teslim eylen didükde defterdâr kulları sekiz mukata'ai zabtile sâir aklama dahl etdirmezem deyu cevâb virdüğü tescil olındı zikrolınan mukata'aları der'uhde etdüğü kimesnelerde ve mukaddemâ zabteyliyen Ahmed Çavuş ve Bâll'de ve gayrilerde küllî mâl zuhûr edüb teftîş ve taleb olınmak üzere olub lâkin der'uhde etdüğü kimesnelerin ekseri müflis ve mâl-i mîriye medyân-i taksit olınmış kimesneler olmağın mîr-i mezbûrın iltizâm eyledüğü mâlın cümlesi tahsil mecâl olmayub küllî kesir kalur Mezkr Mehemmed Beğ'den mi lâzımgelür yoksa kesir olmağa sebep olanlardan mi فرمان olunur ve sekiz mukata'adan mâ'adâ on bin filori yerleşdürdüğü sâir aklama dahi medhalî olur mi deyu i'lâm eder.

Dergâh-i Felek medâr ve bârgâh-i gerdûn iktidar türâbına 'arz-ı bende-i bîmîkdâr budur ki :

Bundan evvel cezîre-i Kıbrus mukata'âtından sekiz güzide mukata'aları Dergâh-i 'Âlî çavuşlarından *Ahmed Çavuş* ve alay beğı olan *Bâll* kulları ba'z-ı şurût ile Dersa'âdet'de elli bin altın ziyâde edüb ve şartları dahi müyesser olub mukata'ât-ı merkumeyi yedi sekiz ay mikdarı tasarruf etmişler iken mukaddemâ Lefkoşe 'azeb-leri ağası olan *Mehemed Beğ* kulları kendüye Baf sancağı olmak şartıyla mukata'ât-ı mezbûreyi elli bin filori ziyâde ile iltizâm ve kabul edüb ve sâir aklama dahi on bin

filori yerleşdirmek müte'ahhid olub *sâbika Beğler beği olan Hasan Paşa* bendelerinin 'arzı ile der-i devletden şart ve iltizâmı mücebine livâ-i mezbûr kendüye sadaka ve 'inâyet buyurulub cezire-i mezbûreye gelindikde elinde olan berât-i pâdişâhî mücebince mezkûrân *Ahmed Çavuş* ve alaybeği olan *Bâli* kulları mukata'âtdan ref'olunub mukata'ât mîr-i mûmâ ileyhe teslim olunduğı sicil olunub ve mukata'ât defterlerine kaydolinub üç ay mikdarı mîr-i müşârun ileyh mukata'ât-i mezbûreyi mutasarrıf olub kendüsünün hin-i mübâşeretinden zikrolunan mukata'âtları *Hasan Paşa* kullarının ma'rifetiyle müte'ahhid olduğı üzere sekiz mukata'aya elli bin filori tahammülüne göre tevzi' edüb ve kifâyet mikdarı kefilleri alınub ve sâir aklâma dahi on bin filori yerleşdirüb ba'z-ı kimesnelere der'uhde edüb mukata'a-i anlara tefviz eyleyüb bu bendeleri ve defterdâr kulları cezire-i mesfûreye gelüb mâl-i pâdişâhî tahsiline şurû' ve mübâşeret edüb mîr-i müşârun ileyhe müraca'at olundukda mukata'ât-ı merkumenin mültezimi değılim ki benden mâl talep olma belki ba'z-ı mültezimlerine der'uhde eylemeğe müte'ahhid idim, 'ahdim muktazasınca cümlesini der'uhde eyledim andan sonra *Hasan Paşa* ma'rifeti ile mukata'âtdan el çeküb dahl eylemedim min ba'd bi-vechin mine'l-vucûh 'alâkam kalmamışdur mâli der'uhde eylediğim kimesnelerden talep eylen eğer benden mâl talep ederseniz şartım mücebince sekiz mukata'a ve sâir aklamı bana teslim edin zabtedeyin deyu cevâb verüb defterdâr kulları sâir aklâma dahletdirmezsin sekiz mukata'ai zabt eyliye deyüb mîr-i müşârun ileyh dahi sâir aklama dahi olmayınca zabtetmezsin deyu cevâb verdikde cevâbı dahi bu minvâl üzere tescil olındı bu zikrolunan sekiz mukata'ai der'uhde etdikleri kimesnelerden ve mukaddemâ zabteden mezbûrân *Ahmed Çavuş* ve *Bâli*'den ve gayrilerden nice mâl zuhûr edüb bi'l-fi'il teftiş ve talep olunmak üzere olub envâ'-i te'kîd ve teşdîd olundukda der'uhde olan kimesnelerin ekseri müflis ve ba'zısı dahi sâbika mukata'ât iltizâm edüb küllî kesirleri olmağın kesime kesilmiş bulunub mûmâ ileyhın iltizâm eylediğı üzere mâl cümlesi tahsil olunmak mecâl olmayub küllî kesir lâzım gelür der'uhde eylediğı kimesnelerden ve kefillerden dahi tahsili mümkün olmayub kesir kalan mâlın alınması mîr-i müşârun ileyh kullarından mi alınmak lâzımgelür yohsa kesir olmağa sebeb olandan mi fermân olunur ve sekiz mukata'adan mâ-'adâ sâir aklâma dahi mîr-i müşârun ileyhın medhalı olur mu bu bâbda müstakıl ve müekked emr-i şerif sadaka ve 'inâyet buyurula ki mücebiyle 'amel olunub lâzım gelenlerden emvâl-i pâdişâhî talep olma. Ol ki vâkı'-ı hâldir pây-e serîr-i a'lâya 'arzolındı bâkı fermân der 'adlındir.

Bende
MEHEMMED

BELGE III.

(MÜHİMME 31, HÜKÜM 793)

Okçu Ca'fer Çavuş'a verildi.

Kıbrıs beğlerbeğisine ve defterdârına hüküm ki :

Hâlâ südde-i sa'âdetime kazâyâ defterin gönderüb cezire-i Kıbrıs'da vâkı' olan nevâhı mukata'âtnın cümle bir yıllık mahsûlî yetmiş yedi yük ve on bin (7 710 000) akçe olur. Kırk dört yük ve on bin seksen (4 410 080) akçesi iki ve rub' (2,25) mahsul hisâbı üzere doksan dokuz yük dahi yigirmi iki bin beş yüz (9 922 500) akçe olur. Yeniçe-

riden gayrisi erbâb-ı mevâcibden Lefkoşa ve Magosa ve Baf ve Girine ve Limoson ليموسون nâm kal'elerin gediklulerine ve müstahfızlarına ve topçı ve cebecilerine ve 'azeblerine ber-vech-i timâr tevzi' olunursa otuz üç yük (3 300 000) akçesi ifrâz kalub bu takdirce tevzi'den gayrı hıznâne-i 'âmireye dâhil olacak doksan yük (9 000 000) akçe olub on dört yük ve elli dokuz bin iki yüz (1 459 200) akçesi beğlerbeği ve defterdâr ve Girine beği sâlyâne ve cirâyeleri ve müfti mevâcibi ve südde-i sa'âdetim kul-ları ve ba'z-ı Galata reislerinin mevâciblerine ve on sekiz yük (1 800 000) akçesi bin nefer yeniçeri mevâcibine ve on dört yük (1 400 000) akçesi sâir ihrâcâta lâzım olub bâkî kırk üç yük ve kırk bin (4 340 000) akçesi fazla kalub İnşaallahu Ta'âlâ hıznâne-i 'âmireye irsâl olunur. Ve zikrolınan nevâhi mukata'âtı vech-i meşrûh üzere timâra emrolunursa beytü'l-mâla ve re'âyaya enfa' olduğın bildirmişsin. Ol bâbda her ne demiş isen mufassalan 'arz olunub ma'lûm-ı şerffim olmuşdur. İmdi senün kemâl-ı isti-kamet ve diyânetine hüsn-i i'timâdum olmağın zikrolınan nevâhi mukata'âtı timâra verilüb tevzi' olunmağla beytü'l-mâla ve re'âyaya nâfi' ise 'arz eylediğın üzere sen tevzi' eylemek emredüb buyurdum ki:

Vardukda 'arzyledüğın üzere zikrolınan nevâhi mukata'âtın vech ve münâsib gördüğın üzere kılâ'-i mezbûrenin gönüllülerine ve müstahfızlarına ve topçı ve cebecilerine ve 'azeblerine sülüsân üzere ber-vech-i timâr tevzi' ve tevcîh eyleyüb tezkere-lerin veresin ki berâtları verile ve tevzi' tamâm oldukdan sonra ahvâl nice olduğın ve fazlası ne olduğın sâir lâzımü'l-'arz olan ahvâl ile i'lâm eyleyüb tevzi' defteri ile fazla kalan akçeyi irsâl eyliyesin.

Cumartesi 27 Receb 985 (10 Ekim 1577)